۴۸۶

آسان

سنڌي صرف نامو

ٽيو دفعو] ١٩٦٣ع [ڪاپيون ٢٠٠٠

قيمت ١-٠٠ رپيو

تيار ڪندڙ:

غلام اصغر

پبلشر: مستقيم بوڪ ڊيپو ڪمبٽ (ضلع خيرپور)
ڇاپيندڙ: تاج محل پريس، شاهي بازار، حيدرآباد

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

بسم الله الرحمن الرحيم

آسان سنڌي صرف نامو

معلوم هجڻ گهرجي تہ دنيا جي هر هڪ ٻوليءَ ۾ هزارين لفظ ٿا ٿين، جيڪي هر ملڪ جي گرامر جي ماهرن ڪن خاص ڀاڱن ۾ ورهائي ڇڏيا آهن. اسان جي سنڌي ٻوليءَ جا بہ هزارين لفظ آهن جيڪي اٺن ڀاڱن يا قسمن ۾ ورهايا ويا آهن ۽ انهن جو خاص نالو آهي ڳالهائڻ جا آٺ ڀاڱا (*Eight parts of Speech*). آهي آٺ ڀاڱا هي آهن.

(۱) اسم (*Noun*). هي آهو ڳالهائڻ جو ڀاڱو آهي جنهن ۾ ساري دنيا جي جاندار ۽ بي جان شين ۽ صفتن جا نالا اچي ٿا وڃن جهڙوڪ:-

اللهَ، رسولَ، آسمانَ، زمين، ماڻهو، هاٿي، شينهَن، گهوڙو، ٻدڪ، ٻلا، ڪِول، گهرَ، دروازو، ڪَٽَ، سچ، ڪوڙ، خوشي، ڳٽي، دغا، خطا، ڪاوڙِ، چڙ، غصو وغيره.

(۲) ضمير (*Pronoun*). هي آهو ڳالهائڻ جو ڀاڱو آهي جنهن ۾ سڀ آهي لفظ اچي ٿا وڃن جيڪي ڳالهائيندڙ جي بجاءِ يا جنهن سان ڳالهہ ڪئي وڃي ان جي بجاءِ يا جنهن جي ڳالهہ ڪئي وڃي ان جي بجاءِ ڪم اچن جهڙوڪ:-

مان، اسان، تون، توهان، هو، هوءَ، آهي وغيره.

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

(۳) صفت (Adjective). هي اهو ڳالهائڻ جو ڀاڱو آهي جنهن ۾ سڀ اهي لفظ اچي ٿا وڃن جيڪي ڪنهن به جاندار يا بي جان شيءِ جو ڳڻ، اوڳڻ يا انداز ٿا ٻڌائين جهڙوڪ:-

شريف، شرير، ڏکو، ٻندرو، ڏکي، ٻندري، هڪ، ٻه، ٽي، چار، پهريون، ٻيو، ٽيون، چوٿون، پهرين، ٻي، ٽين، چوٿين وغيره.

(۴) فِعلُ (Verb). هي اهو ڳالهائڻ جو ڀاڱو آهي جنهن ۾ سڀ آهي لفظ اچي ٿا وڃن جيڪي ڪنهن نه ڪنهن ڪم جي معنيٰ ٿا ڏيکارين. جهڙوڪ:-

ڏاهي، وڏيو، چاري ٿو، ڏاهيندو وغيره.

(۵) ظرف (Adverb). هي اهو ڳالهائڻ جو ڀاڱو آهي، جنهن ۾ سڀ آهي لفظ اچي ٿا وڃن جيڪي ڪنهن جاءِ، وقت يا ريت جي معنيٰ ٿا ڏيکارين جهڙوڪ:-

هِتي، هتي، هاڻي، سڀاڻي، هوريان، ڏاڍيان وغيره وغيره.

(۶) حرف جرّ (Preposition) هي اهو ڳالهائڻ جو ڀاڱو آهي جنهن ۾ سڀ آهي لفظ اچي ٿا وڃن، جيڪي هميشه اسم يا ضمير جي ڀروسان ايندا آهن ۽ ڏيکاريندا آهن ته انهيءَ اسم يا ضمير سان جملي ۾ ٻئي ڪنهن اسم يا ضمير جو ڪهڙي قسم جو لاڳاپو آهي. جهڙوڪ:-

(الف) ڪتاب ميز تي پيو آهي.
ڪتاب ميزن تي پيا آهن.

(ب) ڪتاب ميز ۾ پيو آهي.
ڪتاب ميزن ۾ پيا آهن.

(ج) ڪتاب ميز وٽ پيو آهي.
ڪتاب ميزن وٽ پيا آهن.

هنن مثالن ۾ تي، ۾ ۽ وٽ، حرف جرّ جا لفظ آهن، جيڪي ميز ۽ ڪتاب جو پاڻ ۾ جدا جدا قسمن جو لاڳاپو ٿا ڏيکارين.

عام طرح حرف جر جا لفظ هي آهن:-

بابت، پرسان، پر وٽ، تي، تان، تائين، جي اڳيان، جي پويان، جي هيٺان، ڏي، ڏانهن، سان، ساڻ، ڪاڻ، ڪارڻ، ڪي، ڪان، لاءِ، مٿان، ۾، منجهه، منجهان، وٽ، وٽان، واسطي، هيٺان، وغيره.

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

(٧) حرف جملو (Conjunction). هي آهو ڳالهائڻ جو ڀاڱو آهي جنهن ۾ آهي سڀ لفظ اچي ٿا وڃن جيڪي ڪهڙن ٻه ٻن يا وڌيڪ لفظن، ٻن يا وڌيڪ مرڪبن يا ٻن يا وڌيڪ جملن کي ڳنڍڻ لاءِ ڪم ايندا آهن جهڙوڪ:-

۽، ٻه، يا، پر، ته، ڇاڪاڻ ته، تنهن ڪري، جيڪڏهن ۽ جيتوڻيڪ، باوجود يڪ، تنهن هوندي به، انهيءَ لاءِ ته، جيئن ته، اگر، مگر وغيره.

(٨) حرف ندا (Interjection). هي آهو ڳالهائڻ جو ڀاڱو آهي جنهن ۾ سڀ آهي لفظ اچي ٿا وڃن جيڪي ڪنهن سڏ، شڪايت يا ساراهه جي ظاهر ڪرڻ لاءِ ڪم ايندا آهن جهڙوڪ:-

اي! اڙي! واهه واهه! حيف! افسوس! گهوڙاڙي! الاڙي! شاباس! وغيره.

غور سان جاچي ڏسبو ته مٿين ڳالهائڻ جي ڀاڱن منجهان پوڀان ٽي ڀاڱا، يعني حرف جر، حرف جملو ۽ حرف ندا اهڙا ڀاڱا آهن، جن جي لفظن جي پڇاڙيءَ وارن آوازن ۾ ڪنهن به قسم جي ڪا مٽ سٽ ڪانه ٿي ٿئي. مثلاً ٽي، ۾ ۽ وٽ جا حرف جهڙا ميز سان تا لڳن تهڙا ميز جي جمع ميزن سان ٿا لڳن. باقي پنج ڳالهائڻ جي ڀاڱن جهڙوڪ اسم، ضمير، صفت، فعل ۽ ظرف جي لفظن جي پڇاڙيءَ وارن آوازن ۾ ڪافي ڦير ڦار ٿي اچي. اهڙي قسم جي پڇاڙيءَ وارن آوازن جي ڦير ڦار کي سنڌيءَ ۾ ڦيرو، پارسيءَ ۾ گردان ۽ عربيءَ ۾ صَرفَ ڪري سڏيندا آهن. هن صرف نامي ۾ جدا جدا ڳالهائڻ جي ڀاڱن جي صرف يا گردان يا ڦيري جو بيان ڏنو ٿو وڃي.

اسم جو صرف يا گردان (عدد ۾)

اسم جي لفظ ۾ ٻهريون صرف يا ڦيرو تڏهن ٿو اچي جڏهن ان جو عدد ڏو مٽجي (يعني جڏهن ڪو به اسم، عدد واحد منجهان ڦري، عدد جمع ۾ ٿو اچي). انهيءَ عدد جي ڦير ڦار جي پروڙ پنهنجي

www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

مادري زبان ۾ هر هڪ انسان اڻپڙهيل توڙي اڻپڙهيل ٻنهي کي باخوبي رهندي آهي. مگر گرامر جي ماهرن انهيءَ ڦيرڦار جا ڪجهه قاعدا مقرر ڪيا آهن جيڪي هيٺ ڏجن ٿا.

ياد رکڻ گهرجي ته سنڌي ٻوليءَ ۾ عدد واحد منجهان ڪنهن ٻئي اسم کي عدد جمع ۾ آڻڻ لاءِ رڳو انهيءَ اسم جي آخرين آواز ۾ ٿوري ڦيرڦار آندي ويندي آهي.

(١) 'ـُ' پڇاڙيءَ وارو اسم منجهي 'ـَ' پڇاڙيءَ وارو ٿي پوندو آهي جهڙوڪ:-

پُٽُ، پُٽَ؛ سوٽُ، سوٽَ؛ ڇوڪرُ، ڇوڪرَ؛ عملدارُ، عملدارَ؛
هٿُ، هٿَ؛ چورُ، چورَ؛ نوڪرُ، نوڪرَ؛ زميندارُ، زميندارَ؛
نڪُ، نڪَ؛ گولُ، گولَ؛ لومڙُ، لومڙَ؛ ڊاريڪٽرُ، ڊاريڪٽرَ؛
ڏڪُ، ڏڪَ؛ فونُ، فونَ؛ گورنرُ، گورنرَ؛ انسپيڪٽرُ، انسپيڪٽرَ.

[نوٽ: ڀاءُ، ڀائرَ؛ ماءُ، مائون يا مائرون بي قاعدي جمع آهن].

(٢) 'او' پڇاڙيءَ وارو اسم منجهي 'آ' پڇاڙيءَ وارو ٿي پوندو آهي جهڙوڪ:-

گهوڙو، گهوڙا؛ چاچو، چاچا؛ ڇوڪرو، ڇوڪرا؛ هنڌاڙو، هنڌاڙا؛ لوٽو، لوٽا؛ ٻنڊو، ٻنڊا؛ تارو، تارا؛ پينگهو، پينگها؛ دروازو، دروازا؛ هندورو، هندورا؛ نيسارو، نيسارا، وغيره وغيره.

(٣) 'ـَ' پڇاڙيءَ وارو اسم منجهي 'اُونِ' پڇاڙيءَ وارو ٿي پوندو آهي جهڙوڪ:-

زالَ، زالُونِ؛ عورتَ، عورتُونِ؛ شڪايتَ، شڪايتُونِ؛ کٽَ، کٽُونِ؛ ميزَ، ميزُونِ؛ بينچَ، بينچُونِ وغيره وغيره.

(٤) 'آ' پڇاڙيءَ وارو اسم منجهي 'ئُونِ' پڇاڙيءَ وارو ٿي پوندو آهي جهڙوڪ:-

راجا، راجائون؛ ماتا، ماتائون؛ خطا، خطائون وغيره وغيره.

(٥) 'اِ ۽ ائِي' پڇاڙيءَ وارو اسم منجهي 'يُونِ' پڇاڙيءَ وارو ٿي پوندو آهي جهڙوڪ:-

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

سيٽ، سيٽيون؛ پٽ، پٽيون؛ ٻني، ٻنيون؛ هرڻي، هرڻيون؛ پيڙ ۽ پيڙيون؛ چٽ، چٽيون؛ چلي، چليون؛ تڏ، تڏيون؛ ڳهڻي، ڳهڻيون وغيره. [پيڙ، پيڙ بي قاعدي جمع آهي.]

(٦) 'اِيءَ' پڇاڙيءَ وارن مذڪر اسمن جو واحد ۽ جمع هڪ جهڙو ٿيندو آهي. جهڙوڪ:-

هڪ هاٿي، ٻه هاٿي؛ هڪ ڪرسي، چار ڪرسي؛ هڪ ساٿي، ست ساٿي وغيره وغيره.

(٧) 'اُو ۽ اُونءَ' پڇاڙيءَ وارا اسم ٻه واحد ۽ جمع ۾ هڪ جهڙا رهندا آهن. جهڙوڪ:-

هڪ ماڻهو، ٻه ماڻهو؛ هڪ چاقو، ٽي چاقو؛ هڪ چتون، چار چتون؛ هڪ ڏاڙهون، ڏهه ڏاڙهون؛ هڪ ڪئون، ٻه ڪئون؛ هڪ ٻڙون، ٻه ٻڙون وغيره.

اسم جو صَرف يا گردان (جنس ۾)

اسم واحد جي پڇاڙيءَ ۾ ڪيئو ڦيرو تڏهن ايندو آهي، جڏهن ڪنهن مذڪر (نر) اسم منجهان مونث (مادي) اسم ٺهندو آهي ۽ انهيءَ صرف جا عام طرح هي قاعدا آهن.

(١) ـُ پڇاڙيءَ وارو اسم منجهي ـِ يا اِي پڇاڙيءَ وارو ٿي پوندو آهي جهڙوڪ:-

چوڪرُ، چوڪرِ، گڏهُ، گڏهِ، ڪڪڙُ، ڪڪڙِ، هرڻُ، هرڻي، ٻڪرُ، ٻڪري وغيره.

(٢) 'اوءَ' پڇاڙيءَ وارو اسم منجهي 'اِيءَ' پڇاڙيءَ وارو ٿي پوندو آهي جهڙوڪ:-

www.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

ڇوڪرو، ڇوڪري؛ چاچو، چاچي؛ ڀولو، ڀولي؛ گهوڙو، گهوڙي؛ ڪيرو، ڪيري؛ ڪابو، ڪابي؛ وهڙو، وهڙي وغيره.

(۳) 'اِيٰ' پڇاڙيءَ وارو اسم مئنثجي 'ياڻي' پڇاڙيءَ وارو ٿي پوندو آهي جهڙوڪ:-

هاٿي، هاٿياڻي؛ ڪڙمي، ڪڙمياڻي؛ ڀنگي، ڀنگياڻي؛ مالهي، مالهياڻي وغيره.

نوٽ نمبر ۱- 'ـُ' ۽ 'اُو' پڇاڙيءَ وارا به ڪي اسم مئنثجي 'ياڻي' پڇاڙيءَ وارا ٿي پوندا آهن جهڙوڪ:-

ماستر، ماسترياڻي؛ هندو، هندياڻي وغيره.

نوٽ نمبر ۲- ڪن ٻيجان اسمن منجهان اسم تصغير ٺاهڻ لاءِ به اسم مونث وانگر صرف ٿيندو آهي جهڙوڪ:-

ڪتاب، ڪتابڙي؛ دَر، دري؛ چاڏو، چاڏي؛ ڪَنو، ڪَني؛ لوٽو، لوٽي؛ دلو، دِلي وغيره.

اسم جو صَرف يا گردان (حالتن ۾)

اسم جي لفظ جي آها ذاتي يا بنيادي صورت يا شڪل جيڪا هو عدد واحد توڙي عدد جمع ۾ مٿي ڏنل پڇاڙين سان وٺي ٿو ان کي حالت فاعلي واري صورت يا شڪل ڪري سڏبو آهي. انهيءَ صورت يا حالت منجهان ڦيرائي اسم کي جيڪڏهن ٻئي ڪنهن حالت ۾ آندو ويندو آهي ته ان جي پڇاڙين ۾ هيٺينءَ طرح صَرف يا ڦيرو ايندو آهي.

(الف) جيڪڏهن ڪو به اسم حالت فاعليءَ منجهان حالت مفعولي ۾ ايندو (يعني ان جي پويان ڪي حرف لڳندو) ته ان ۾ هيٺينءَ موجب صرف يا ڦيرو ايندو.

www.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

اسم واحد جو صَرف

(١) فقيرُ، فقيرَ کي نہ سھي (پڇاڙيءَ وارو پيش ـُـ، زبر ـَـ ۾ ٿو مٽجي)
(٢) ڪتو، ڪتي کي نہ سھي (" " و، ي مجھول " " ")
(٣) ڪرسي، ڪرسيءَ کي نہ سھي (اي پڇاڙي واري اسم کي ءَ ڪِنڊي ٿي وڃي)
(٤) هندو، هندوءَ کي نہ سھي (او " " " " " ءَ " " ")

[نوٽ :- ڪي اسم واحد اهڙا بہ آهن جن ۾ ڪو بہ صرف يا ڦيرو ڪونہ ٿو اچي جھڙوڪ :-
١- عورت، عورتَ کي نہ سھي ٢- راجا، راجا کي نہ سھي
٣- سيٺ، سيٺِ کي نہ سھي وغيره.

اسم جمع جو صَرف

(١) فقيرَ، فقيرنِ کي نہ سھن (صرف نِ ملايو ٿو وڃي)
(٢) ڪتا، ڪتنِ کي نہ سھن (الف ڪڍي نِ ملايو ٿو وڃي)
(٣) ڪرسي، ڪرسنِ کي نہ سھن (" " ي ڪڍي نِ " " ")
(٤) هندو، هندنِ کي نہ سھن (" " و " نِ " " ")
(٥) عورتون، عورتُنِ کي نہ سھن (" " ون " نِ " " ")
(٦) راجائون، راجائنِ کي نہ سھن (" " ون " نِ " " ")
(٧) سيٺيون، سيٺين کي نہ سھن (" " ون " نِ " " ")

(ب) جيڪڏهن ڪو بہ اسم حالت فاعلي منجھان حالت جَرّي ۾ ايندو (يعني ان جي پوئان ڪو بہ حرف جرّ لڳندو) تہ ان ۾ بلڪل اھو ئي صرف يا ڦيرو ايندو جيڪو مٿين حالت مفعوليءَ ۾ ڏيکاريو ويو آهي.

www.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

اسم واحد جو صَرف

١- ڦقير، فقيرَ سان ٿي ٿهي. ٢- ڪتو، ڪتي سان نہ ٿهي.
٣- ڪڙمي، ڪڙميءَ سان نہ ٿهي. ٤- هندو، هندوءَ سان نہ ٿهي.

اسم جمع جو صَرف يا گردان

٥- فقير، فقيرن سان نہ ٿهن. ٦- ڪتا، ڪُتن سان نہ ٿهن.
٧- ڪڙمي، ڪڙمِن سان نہ ٿهن. ٨- هندو، هندن سان نہ ٿهن.
٩- عورتون، عورتن سان نہ ٿهن. ١٠- راجائون، راجائن سان نہ ٿهن.
١١- سيٺيون، سيٺين سان نہ ٿهن.

(ج) حالت فاعليءَ منجهان حالت اضافت ۾ مٽجڻ لاءِ بہ اسم ۾ ساڳيو صرف يا ڦيرو ايندو آهي جهڙوڪ:-

اسم واحد جو صَرف

١- فقير، فقيرَ جو ويري. ٢- ڪتو، ڪتي جو ويري.
٣- ڪڙمي، ڪڙميءَ جو ويري. ٤- هندو، هندوءَ جو ويري.
٥- راجا، راجائن جا ويري.

اسم جمع جو صَرف

٦- فقير، فقيرن جا ويري. ٧- ڪتا، ڪتن جا ويري.
٨- ڪڙمي، ڪڙمِن جا ويري. ٩- هندو، هندن جا ويري.
١٠- راجائون، راجائن جا ويري. ١١- عورتون، عورتن جون ويري.

www.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

اسم جي عام صورت

مٿي بيان ڏني ويو آهي ته ڪي اسم جڏهن حالت فاعليءَ منجهان حالت مفعولي يا حالت جرّي يا حالت اضافت ۾ ايندا آهن ته ان جي پڇاڙيءَ ۾ ٿوري ڦير ڦار ايندي آهي. مٿين مثالن کي غور سان جاچڻ منجهان اهو چٽيءَ طرح سان معلوم ٿيندو ته حالت مفعولي، حالت جرّي ۽ حالت اضافت ٿيڻ ۾ اسمن جي شڪل يا صورت واحد توڙي جمع ۾ بلڪل ساڳي ٿي رهي جهڙوڪ:-

عدد	حالت مفعولي	حالت جرّي	حالت اضافت
واحد	فقير کي	فقير سان	فقير جو
جمع	فقيرن کي	فقيرن سان	فقيرن جو

انهيءَ ڪري اسم جي آها صورت (يا شڪل) جيڪا هو حالت مفعولي، حالت جري ۽ حالت اضافت ۾ هڪجهڙي وٺي ٿو تنهن کي اسم جي عام صورت ڪري سڏيندا آهن.

www.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

اسم جي صُرف جو مڪمل چارٽ

عدد	حالت فاعلي	عام صورت: حالت مفعولي	عام صورت: حالت جري	عام صورت: حالت اضافت
واحد	فقير	فقيرَ (کي)	فقيرَ (سان)	فقيرَ (جو)
	ڪتو	ڪتي (کي)	ڪتي (سان)	ڪتي (جو)
	ڪڙمي	ڪڙميءَ (کي)	ڪڙميءَ (سان)	ڪڙميءَ (جو)
	هندو	هندوءَ (کي)	هندوءَ (سان)	هندوءَ (جو)
جمع	فقير	فقيرنِ (کي)	فقيرنِ (سان)	فقيرنِ (جو)
	ڪتا	ڪتنِ (کي)	ڪتنِ (سان)	ڪتنِ (جو)
	ڪڙمي	ڪڙمنِ (کي)	ڪڙمنِ (سان)	ڪڙمنِ (جو)
	هندو	هندنُ (کي)	هندنُ (سان)	هندنُ (جو)
	عورتون	عورتُنِ (کي)	عورتُنِ (سان)	عورتُنِ (جو)
	راجائون	راجائُنِ (کي)	راجائُنِ (سان)	راجائُنِ (جو)
	سيٺيون	سيٺينِ (کي)	سيٺينِ (سان)	سيٺينِ (جو)

صفت جو صُرف

جيڪي صفت جا سنڌي لفظ ڪُن يا اوڪُن تا ڏيکارين انهن جو صرف يا گردان بہ بلڪل اسم جي صرف جهڙو ٿيندو آهي جيڪو مٿي بيان ٿي چڪو آهي. چاڪاڻ تہ صفت جو لفظ هميشه اسم سان لڳندو

www.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

آهي ۽ ان سان گڏ عدد، جنس ۽ حالت ۾ ڦيرو ڪائيندو رهندو آهي جهڙوڪ:-

تکو گهوڙو، تکا گهوڙا، تکي گهوڙي کي، تکن گهوڙن کي.
تکي گهوڙي، تکيون گهوڙيون، تکيءَ گهوڙيءَ تي، تکين گهوڙين تي.

پيلو ڌاندُ، پيلا ڌاندَ، پيلي ڌاندَ کي، پيلن ڌاندن کي.
پَيلي ڍڳي، پيليون ڍڳيون، پيليءَ ڍڳيءَ کي، پيلين ڍڳين کي.

صفت جي صَرف جو مڪمل چارٽ

عدد	حالت فاعلي	عام صورت: حالت مفعولي (کي)	حالت جريءَ (سان)	حالت اضافت (جو)
واحد	ڪارو	ڪاري (کي)	ڪاري (سان)	ڪاري (جو)
	ڪاري	ڪاريءَ (کي)	ڪاريءَ (سان)	ڪاريءَ (جو)
	پينو	پينوءَ (کي)	پينوءَ (سان)	پينوءَ (جو)
جمع	ڪارا	ڪارن (کي)	ڪارن (سان)	ڪارن (جو)
	ڪاريون	ڪارين (کي)	ڪارين (سان)	ڪارين (جو)
	پينو	پينن (کي)	پينن (سان)	پينن (جو)

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ضمير جو صرف يا گردان

ضمير جا لفظ هر ٻوليءَ ۾ تمام ٿورا ٿا ٿين. اصل خالص ضمير ٽي آهن :-

(١) ضمير متڪلم جيڪو ڳالهائڻ واري اسم جي بدران ڪم ايندو آهي جهڙوڪ :-

مان يا مون يا آءٌ	اسان يا اسين

(٢) ضمير حاضر يا مخاطب جيڪو انهيءَ اسم جي بدران ڪم ايندو آهي جنهن سان ڳالهائبو آهي جهڙوڪ :-

تون	توهان يا توهين يا اوهان يا اوهين

(٣) ضمير غائب جيڪو انهيءَ اسم جي بدران ڪم ايندو آهي جنهن بابت ڳالهه ڪئي ويندي آهي جهڙوڪ :-

هو، هوءَ	اُهي

(٤) انهن ضميرن کانسواءِ ڪي ضمير اشاري ڪرڻ لاءِ ڪم ايندا آهن جهڙوڪ :-

هيءَ، هو

(٥) ڪي ضمير سوال پڇڻ لاءِ ڪم ايندا آهن جهڙوڪ :-
ڪير، ڪهڙو يا ڪجهڙو .

(٦) ڪي ضمير وري ضمير خالص سان شريڪ ٿي ڪم ايندا آهن جهڙوڪ :-
مان پاڻ، اسان پاڻ، تون پاڻ، توهان خود، هو خود، آهي خود يا آهي پاڻ وغيره.

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

(٧) ڪي ضمير وري مبهم اسمن جي بدران ڪم ايندا آهن جهڙوڪ:-
ڪو، ڪوئي، ڪي.

(٨) ڪي ضمير وري انهيءَ اسم بدران ڪم ايندا آهن جنهن جون ٻه جدا جدا حالتون ساڳيءَ هڪ ئي جملي ۾ گڏجي بيان ڪيون وينديون آهن جهڙوڪ:-

جو جيڪو	سو

وغيره.

(١) جيڪو ڪندو سو لوڙيندو. (٢) جو چاهي سو ڪري.
انهيءَ حساب سان سنڌي ٻوليءَ ۾ ضمير جا جملي لفظ هي آهن:-
مان (مون آءٌ) اسان (اسين) تون، توهان (توهين، او هان؛ اوهين)
هُو، هوءَ، آهي، هي (هيءَ)، اِها، آها، آهي، ڪير، ڪهڙو، ڇا، ڪجاڙو، خود، پاڻ، ٻئي، جو، جا، جيڪو، جيڪا، سو، سا، ڪو (ڪوئي) ڪي وغيره.

ضمير جي صَرف جو مڪمل چارٽ

[جيئن ته جو ضمير، اسم جي بدران ڪم اچي. تنهن ڪري ضمير جو صرف به اسم جي صرف وانگر عدد، جنس ۽ حالت ۾ ٿيندو آهي.]

جمع		واحد			
عام صورت	حالت فاعلي	عام صورت اضافت	عام صورت جري	عام صورت مفعولي	حالت فاعلي
اسان	اسان	منهنجو	مون سان	مون کي	مان
توهان	توهان	تنهنجو	تو سان	تو کي	تون

واحد				جمع	
هو	هُن کي	هُن سان	هُن جو	اُهي	آنهن
هيءَ	هِن کي	هِن سان	هِن جو	هِي	هِنن
اُهو	آن کي	آن سان	آن جو	اُهي	آنهن
پاڻ	پاڻ کي	پاڻ سان	پنهنجو	پاڻ	پاڻ
ڪير	ڪنهن کي	ڪنهن سان	ڪنهن جو	ڪن	ڪن
ڪهڙو	ڪهڙي کي	ڪهڙي سان	ڪهڙي جو	ڪهڙا	ڪهڙن
ڪهڙِي	ڪهڙِي کي	ڪهڙِي سان	ڪهڙِي جو	ڪهڙيون	ڪهڙين
جو	جنهن کي	جنهن سان	جنهن جو	جي	جن
سو	تنهن کي	تنهن سان	تنهن جو	سي	تن
ڪو	ڪنهن کي	ڪنهن سان	ڪنهن جو	ڪي	ڪن

فعل جو صَرفُ يا گردان

فعل جو بنيادي لفظ جنهن منجهان ڪيترا ئي فعل جا صيغا (يا لفظ) نڪرن يا ڦٽن ٿا تنهن کي مصدر ڪري سڏيندا آهن. مصدر هڪ عربي ٻوليءَ جو لفظ آهي. عربي گرامر ۾ اهڙي بناوت واري لفظ کي اسم ظرف ڪري ليکيندا آهن. جيئن ته اسم ظرف هميشه ڪنهن ڪم جي ٿيڻ جي جاءِ يا مهل ڏيکاريندڙ آهي. تنهن ڪري مصدر جي معنيٰ آهي "صدور ڪرڻ يا نڪرڻ جي جاءِ".

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

سنڌي زبان ۾ مصدر جو لفظ عام طرح ٽن ڪان وٺي ڇهن، ستن اکرن جو ٿيندو آهي ۽ ان جي پڇاڙيءَ ۾ هميشه 'ڻ' ايندو آهي. [خبردار! مثال طور پڻ، اڱڻ، هرڻ، سڄڻ، هيرڻ، واڳڻ، ڪنگڻ، ٿڻ، ڀڻ، ٽڀڻ، ڇتڻ، پنجوڻ، ويهوڻ، اڇاڻ، ڪاراڻ، پيلاڻ، چانداڻ ۽ پڻ اهڙن لفظن کي به مصدر سمجهي. اهڙن لفظن جي پڇاڙيءَ ۾ به "ڻ" ته آهي مگر جيئن ته آهي ڪنهن ڪم جي معنيٰ نٿا ڏين تنهن ڪري انهن کي مصدر سڏڻ بلڪل غلط آهي.]

سنڌي مصدرون ۽ انهن جا وزن

١- ڪي مصدرون فَعَلَ جي وزن تي هونديون آهن (يعني انهن جي پهرين ۽ ٻئي اکر ٻنهي تي زبر ــَ ايندي آهي) جهڙوڪ:-

(الف) اَچَڻ، ٻَرَڻ، ٻَچَڻ، تَپَڻ، تَرَڻ، ٽَپَڻ، ٺَرَڻ، ٺَهَڻ، پَوَڻ، ڦَٽَڻ، جَلَڻ، جَمَڻ، چَلَڻ، ڇَٽَڻ، ڌَڪَڻ، رَجَهَڻ، رَچَڻ، رَڙَڻ، رَسَڻ، سَکَهَڻ، ڪَپَڻ، ڪَڄَڻ، ڪَرَڻ، ڪَڙَڻ، لَڙَڻ، لَپَڻ، لَڱَڻ، لَهَڻ، مَچَڻ، مَرَڻ، نَچَڻ، وَسَڻ، وَڄَڻ، وَڃَڻ، وَڌَڻ، وَرَڻ، وَٽَڻ، وَهَڻ، هَڻَڻ، هَلَڻ وغيره.

(ب) جَڻَڻ، جَڙَڻ، چَرَڻ، چَکَڻ، چَوَڻ، رَکَڻ، سَهَڻ، ڪَڍَڻ، ڪَٽَڻ، ڪَٿَڻ، لَهَڻ، وَڻَڻ، هَڻَڻ وغيره.

٢- ڪي مصدرون فُعَلَ جي وزن تي هونديون آهن (يعني انهن جي پهرين اکر تي پيش ــُ ۽ ٻئي اکر تي زبر ــَ هوندي آهي جهڙوڪ:-

(الف) ٻُڏَڻ، ٻُجَهَڻ، ٻُرَڻ، تُرَڻ، ٽُٻَڻ، ڦُٽَڻ، جُڙَڻ، چُلَڻ، جُهرَڻ، چُڙَڻ، ڇُٽَڻ، جُهڪَڻ، ڇُرَڻ، ڇُٽَڻ، ڇُڙَڻ، ڌُڪَڻ، رُنَڻ، سُرَڻ، سُسَڻ، سُڪَڻ، ڪُڏَڻ، ڪُتَڻ، ڪُپَڻ، ڪُسَڻ، ڪُلَڻ، ڪُڇَڻ، ڪُسَڻ، گُهمَڻ، لُچَڻ، لُڏَڻ، مُڙَڻ، هُڻَڻ، هُرَڻ، هُلَڻ، هُشَڻ.

www.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

(ب) آڏڻُ، اَگھڻ، ٻَڌڻ، ٻَچڻ، ٻَڇڻ، جھَڳڻ، ڇَمڻ، ڇَٽڻ، ڇَھڻ، ڏَڻڻ، ڏَھڻ، سَٽڻ، ڪَھڻ، گَھرڻ، اَٽڻ، وغيره.

٣- ڪي مصدرون فِعَلُ جي وزن تي هونديون آهن (يعني انهن جي پهرين اکر تي زير ـِ ۽ ٻئي اکر تي زبر ـَ هوندي آهي) جھڙوڪ:-

(الف) پِرَڻُ، ٽِڙڻ، ٽِپڻ، ٽِڙڻ، ٽِڙڻ، ٽِڪڻ، ٽِاڻ، ٽِمڻ، ڦِرڻ، ڦِسڻ، جِھجھڻ، ڀِٽڻ، ڇِجڻ، ڇِڙڻ، ڊِڄڻ، سِڪڻ، سِڪڻ، ڪِرڻ، ڪِڙڻ، ڪِاڻ، لِڪڻ، مِڙڻ، مِاڻ، نِوڙڻ، يا نِمڻ، وِهڻ، هِرڻ، ڳِهڙڻ.

(ب) ڇِنَڻُ، ڏِسڻ، ڏِيڻ، سِبڻ، لِکڻ، وِجھڻ نِيڻ.

٤- ڪي مصدرون فَعِلَلُ جي وزن تي هونديون آهن (يعني پهرين اکر تي زبر ـَ، ٻئي تي زير ـِ ۽ ٽئين تي زبر ـَ هوندي آهي) جھڙوڪ:-

(الف) آڙِجَڻُ، ٻَرِجڻ، ٻَرِسڻ، ٻَنِجڻ، ڀَهڪڻ، پَرِجڻ، تَرِسڻ، تَڙِ ڦڻ، ٽَڪرڻ، ٽَهاڻ، ٽَڙڪڻ، ٿَهڪڻ، ٻَجرڻ، ٿَرِچڻ، ڦَٿڪڻ، ڦَڙڪڻ، ڦَهڪڻ، ڦَهاڻ، جَهڳڙڻ، چَڙهڻ، ڌَهڪڻ، ڏَڙڪڻ، ڌَهڪڻ، سَرِچڻ، سَنجھڻ، سَوڙڻ، سَهڪڻ، ڪَڙڪڻ، ڪَڙهڻ، ڪَڙڪڻ، لَٽڪڻ، لَڙڪڻ، لَهسڻ، مَرڪڻ، وَهسڻ، وَرسڻ، [رَنڀڻ، ڪَنبڻ، سَنهڙڻ، ڊوڙڻ، موڙڻ، ٻونڪڻ، لنگھڻ، ڪنگھڻ.]

(ب) ٻَرِڪڻ، ڦَرِڪڻ.

٥- ڪي مصدرون فِعِلَلُ جي وزن تي هونديون آهن (يعني انهن جي پهرين ۽ ٻئي اکر تي زير ـِ ۽ ٽئين تي زبر ـَ هوندي آهي) جھڙوڪ:-

www.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

(الف) ٽڙڪڻ، ڦِسڪڻ، ڇلڪڻ، چمڪڻ، چرڪڻ، کِسڪڻ، پرمڻ، پِنڪڻ، پرپڻ، لڇڪڻ، ورچڻ [ٻِهڻ، ڄيڻ، انگهڻ، چِنگهڻ، ٽِيڪڻ، چنبڙڻ] وغيره.

(ب) ڳِنهڻ، سِنگهڻ، پِهڻ، کِهڻ.

٦- ڪي مصدرون فُعِلُل جي وزن تي هونديون آهن (يعني انهن جي پهرين اکر تي پيش ـُـ، ٻئي تي زير ـِـ، ٽئين تي زبر ـَـ ۽ چوٿين تي پيش ـُـ هوندو آهي) جهڙوڪ:-

(الف) اُپرڻ، اُلڻ، اُبڙڻ، اُجڙڻ، اُجهڻ، اُدڙڻ، اُسرڻ، اُسهڻ، اُڪرڻ، اُڪلڻ، اُهڙڻ، ٻڙڪڻ، ٻڙڪڻ، ٿلڪڻ، ڇهڻ، ڇهڻ، چلڪڻ، ڌڏڪڻ، سُهڻ، سڏڪڻ، سلجهڻ، ڪرڪڻ، ڪڙڪڻ، مرڪڻ، مشڪڻ، سرڪڻ.

(ب) اُچلڻ، اُڪرڻ، ٻرڪڻ.

٧- ڪي مصدرون فاعل جي وزن تي هونديون آهن (يعني انهن جي پهرين اکر تي الف ۽ ٻئي اکر تي زبر ـَـ هوندي آهي) جهڙوڪ:-

(الف) ڦاڏڻ، ڦاسڻ، ڏاڀڻ، جاڳڻ، آڏامڻ، آيامڻ، آجهامڻ، ڪاڇڻ.

(ب) جاڙڻ.

[مٿين سڀني مصدرن ۾ جاچي ڏسڻ سان معلوم ٿيندو ته 'ڻ' کان اڳئين اکر تي زبر ـَـ ٿي اچي مگر هن ڪانئوءِ جيڪي ٻه مصدرون هيٺ ڏنديون انهن ۾ 'ڻ' کان اڳئين اکر تي زير ـِـ هوندي.]

٨- ڪي مصدرون فَعِلُ جي وزن تي هونديون آهن (يعني انهن جي پهرين اکر تي زبر ـَـ ۽ ٻئي تي زير ـِـ ايندي آهي) جهڙوڪ:-

www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

(الف) آڏِڻُ، پڙِڻَ، ترِڙَڻَ، ٽَقِڻَ، ٽَڳِڻَ، پَٽِڻَ، ڦَٽِڻَ، ڦَڪِڻَ، جَنمِڻَ، جَڙِڻَ، جَهڙِڻَ، چَٽِڻَ، چَٻِڻَ، چَٽِڻَ، چَڙِڻَ، دَسِڻَ، ڌَرِڻَ، ڏَرِڻَ، ڏِڪِڻَ، رَٽِڻَ، سَٽِڻَ، سَٽِڻَ، سَڙِڻَ، سَلِڻَ، ڪَڇِڻَ، ڪَٽِڻَ، ڪَتِڻَ، ڪَسِڻَ، گَهتِڻَ، ڳَٽِڻَ، لَٽِڻَ، مَٽِڻَ، مَڇِڻَ وغيره.

٩- ڪي مصدرون فِعِلُ جي وزن تي هونديون آهن (يعني انهن جي پهرين ۽ ٻئي اکر تي زير ــِ هوندي آهي) جهڙوڪ:-

(الف) پِڙِڻُ، ڇِپِڻَ، ڇِٽِڻَ، ڇِڙِڻَ، ڇِٻِڻَ، ڇِڪِڻَ، ڏِڪِڻَ، رِڙِڻَ، سِڙِڻَ، پِڇِڻَ، اِڙِڻَ.

١٠- ڪي مصدرون فُعِلُ جي وزن تي هونديون آهن (يعني انهن جي پهرين اکر تي پيش ــُ ۽ ٻئي تي زير ــِ هوندي آهي) جهڙوڪ:-

(الف) ٽُٽِڻُ، ٽُڙِڻَ، ٽُڪِڻَ، گُهٽِڻَ، اُٻِڻَ، لُٽِڻَ وغيره.

١١- ڪي مصدرون فَعِلَلُ يا فَعْلَلُ جي وزن تي هونديون آهن (يعني انهن جي پهرين اکر تي زبر ــَ ٻئي تي زير يا جزم ــْ ۽ ٽئين تي زبر ــَ هوندي آهي) جهڙوڪ:-

(الف) پَرِڪَڻُ، ڀَرِڪَڻَ، خَرِچَڻَ، خَلِقَڻَ، رَهڙَڻَ، ڪَرِڪَڻَ، ڪَتِرَڻَ، ڪَنهَڻَ، مَڙهَڻَ، مَهٽَڻَ، هَڪلَڻَ [اَنڳَڻَ، ٻَنڌَڻَ، ڪَنهَڻَ، ڳَنڍَڻَ، ڏَنگَڻَ، ڏَنڀَڻَ، رَنڌَڻَ، رَنبَڻَ، سَنبَڻَ، وَنڊَڻَ، چَنبڙَڻَ، ٽَنگَڻَ.]

١٢- ڪي مصدرون فِعِلِلُ يا فِعْلِلُ جي وزن تي هونديون آهن (يعني انهن جي پهرين اکر تي زير ــِ ٻئي تي زير يا جزم ــْ ۽ ٽئين تي زير ــِ هوندي آهي) جهڙوڪ:-

(الف) جِهٽِڪِڻُ، سِمِٽِڻَ، وِرِهِڻَ، ترِڇِڻَ، چِچِرِڻَ، ڇِڙِڪِڻَ.

www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

١٣- ڪي مصدرون فَاعِلُ جي وزن تي هونديون آهن (يعني انهن جي پهرين اکر کي الف ممدوه ۽ ٻئي کي زير ـِ هوندي آهي) جهڙوڪ:-

(الف) آچِڻُ، آڏِڻ، آڪِڻ، آٽِڻ، ٻاسِڻ، ٻاڦِڻ، ٻارڻ، ٻاڙڻ، ٽاڻڻ، ٽارڻ، ٽاڦڻ، ٽارڻ، ٽاڪڻ، ٽاڻڻ، ٿارڻ، ٿاهڻ، ٻاڙڻ، ٻالڻ، ٻائڻ، ڦاڙڻ، جاچڻ، جالڻ، جهاڳڻ، چارڻ، چاهڻ، چاڙهڻ، چاٻڻ، چاٽڻ، ڏائڻ، ڏارڻ، ڏاگهڻ، ڍاهڻ، ساڏڻ، سارڻ، ساڙڻ، ڪارڻ، ڪائڻ، ڪاهڻ، ڳاهڻ، ڳائڻ، گهارڻ، لاڙڻ، لاهڻ، ماڃڻ، مارڻ، ماڻڻ، واڇڻ، وارڻ، واڻڻ، هارڻ (چانگڻ، سانيڻ.)

١٤- ڪي مصدرون فَعَالِلُ يا فَعَائِلُ جي وزن تي هونديون آهن جهڙوڪ:-

(الف) ٽَپاسِڻُ، تراشڻ، پڌارڻ، چڪاسڻ، ٽمالڻ، لتاڙڻ، نوازڻ، پسارڻ، پڌائڻ.

(ب) آڌائڻ، اڙائڻ، ٻٽائڻ، ٻچائڻ، ٻنائڻ، ٽپائڻ، ٽڳائڻ، پسائڻ، ڊٻائڻ، ڏڪائڻ، ستائڻ، ڪمائڻ، گهٽائڻ، لٽائڻ، لمائڻ، لڃائڻ، ڳائڻ، مٽائڻ، نٽائڻ، ورائڻ، وهائڻ، هٽائڻ، هلائڻ.

١٥- ڪي مصدرون فُعَالِلُ يا فُعَائِلُ جي وزن تي هونديون آهن جهڙوڪ:-

(الف) اُپارِڻُ، اُپارڻ، اُتارڻ، اُچارڻ، اُکاڙڻ، اُماڻڻ، ٻهارڻ، ٽڏارڻ، سڌارڻ، شمارڻ.

(ب) اُپائڻ، اُڌائڻ، اُجهائڻ، اُڙائڻ، پڌائڻ، ٻلائڻ، ڦنڊائڻ، جڳائڻ، چٽائڻ، چٻائڻ، گهرائڻ، لٽائڻ، لڙائڻ، مٽائڻ، هلائڻ.

١٦- ڪي مصدرون فِعالِلُ يا فِعائِلُ جي وزن تي هونديون آهن جهڙوڪ:-

(الف) نِبَاهِڻُ، نهارڻ، وسارڻ، ٻگاڙڻ، ٻڌارڻ.

(ب) نِپَائِڻ، نپائڻ، وڃائڻ، وڇائڻ، وسائڻ، رجائڻ، ملائڻ [ٺمڪائڻ، هرڪائڻ، همٿائڻ.]

www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

١٧- ڪي مصدرون فَاعَالِلُ يا فَاعَائِلُ جي وزن تي هونديون آهن جهڙوڪ:-

(الف) آزارِڻُ، آگهارڻ، ٻاڪارڻ، ٻاڌارڻ، ساراهڻ، واڪاڻڻ، والارڻ، هاڪارڻ، ڪاراڻڻ [سيڪارڻ.]

(ب) ٻاڏائڻ، ڪارائڻ، مارائڻ، واجهائڻ، ڳالهائڻ [آزمائڻ.]

١٨- ڪي مصدرون فوعِلُ جي وزن تي هونديون آهن (يعني پهرين اکرکي واو مجهول ۽ ٻئي کي زير ِ هوندي آهي) جهڙوڪ:-

(الف) اوڌِڻُ، اوٺڻ، اوڏڻ، اوڙڻ، ٻوڙڻ، ٻوڪڻ، تورڻ، ٽوڙڻ، ٺوڪڻ، ٺوڪڻ، پوکڻ، ڦوڙڻ، ڦولهڻ، جوٽڻ، جهورڻ، چورڻ، چوڙڻ، ڇوڙڻ، ڌوڏڻ، ڌورڻ، روڪڻ، سورڻ، سوچڻ، ڪوٺڻ، کوٽڻ، کوجڻ، ڪوڙڻ، کولڻ، کوهڻ، ڳولهڻ، ڳوهڻ، گهوٽڻ، گهورڻ، لوڏڻ، لوڏڻ، لوچڻ، لوڙڻ، موڙڻ، موڪڻ، موهڻ، سوٽڻ، مروٽڻ، ٽڪورڻ، ٽانورڻ، نهوڙڻ [ٻوئڻ، جهوئڻ، ڍوئڻ، روئڻ، سوئڻ، ڪوئڻ، لوئڻ، موئڻ.]

١٩- ڪي مصدرون فُوْعِلُ جي وزن تي هونديون آهن جهڙوڪ:-

(الف) ٻُوڙِڻُ، ڦوڪڻ، چوڻڻ، چوسڻ، ڌوڪڻ، شوڪڻ، نوسڻ، ڪوڙڻ [رنبڻ، چونڊڻ، ٻوڙڻ، ڍونڍڻ، سونجهڻ.]

٢٠- ڪي مصدرون فُوْعَالِلُ جي وزن تي هونديون آهن جهڙوڪ:-

(الف) ٻُوسائِڻُ، شوڪارڻ، جهوٻاٽڻ، ڌوڪارڻ، هونگارڻ وغيره.

(ب) اونائڻ، ٻوڏائڻ وغيره.

٢١- ڪي مصدرون فَعلاَلِلُ يا فَعلاَئِلُ جي وزن تي هونديون آهن جهڙوڪ:-

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

(الف) ڇِٽڪارڻُ، ڏَڙِٻاڙِڻُ، سَنهِاڙِڻُ، سَنوارِڻُ، تَنوارِڻُ.
(ب) آتڪائڻ، ٻَٽڦِلائڻ، ٻدلائڻ، ڏَمڪائڻ، ڏمرائڻ، شرمائڻ، سلهائڻ، ورجهائڻ، ورنائڻ، ٽهڪائڻ، ڀچتائڻ، ڪالهائڻ، آزمائڻ [موڪلائڻ، اورانگهڻ].

٢٢- ڪي مصدرون فُعْلاَئِلُ جي وزن تي هوندڙيون آهن جهڙوڪ:-
(الف) اُٿلائڻُ، اٿلائڻ، آپڙائڻ، آٿائڻ، آڪلائڻ، مُرڪائڻ، مشڪائڻ، مُرڪائڻ.

٢٣- ڪي مصدرون فيعِلُ جي وزن تي هوندڙيون آهن جهڙوڪ:-
(الف) ڏيڏِڻُ، ڀيڻِ، ڀيچڻ، ٽيڙڻ، چيڙڻ، چيدڻ، ريڻ، ريهڻ، ريڙهڻ، سيڪڻ، ڪيڙڻ، ليڪڻ، ميڻڻ، ميڙڻ، هيرڻ.

٢٤- ڪي مصدرون فِيعلُ جي وزن تي هوندڙيون آهن جهڙوڪ:-
(الف) ڀِيٽڻُ، ڀِيڙڻ، ويڻڻ، جيتڻ، چيرڻ، چنيڻ [نندِڻ]، سيڻڻ، هيسڻ، شيڪڻ، ليڪڻ.

٢٥- ڪي مصدرون فيعالِلُ جي وزن تي هوندڙيون آهن جهڙوڪ:-
(الف) ڇيپاڙڻُ، ڪيڪارڻ، ويچارڻ، سينگارڻ، سيڙائڻ، ڪيرائڻ، ليلائڻ [هرڪائڻ، هِمٿائڻ، سِرڪائڻ، ڀرپائڻ، ٽمڪائڻ، چمڪائڻ، چمڪائڻ].

فعل جو صَرْف يا گَردان (هلندڙ)

آمــر

سنڌي ٻوليءَ جي گرامر ۾، مَصْدَرُ منجهان ٿيندڙ 'ڻ' ڪڍي ڇڏڻ سان باقي جيڪو لفظ بچي ٿو تنهن کي آمُر جو صيغو يا لفظ

www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڪري ليکيندا آهن. آمُر هڪ عربي لفظ آهي جنهن جي معنيٰ آهي حڪم ڪرڻ يا ڪنهن به ڪم ڪرڻ لاءِ ٻئي کي ڪجهه چوڻ [ياد رکڻ گهرجي ته جيڪڏهن ڪو وڏو ننڍي کي ڪو ڪم چوندو آهي ته ان کي حڪم سڏيو ويندو آهي ۽ جيڪڏهن ڪو ننڍو وڏي کي ڪو ڪم چوندو آهي ته ان کي عرض سڏيو ويندو آهي.]

روزمره جي ڳالهائڻ ٻولهائڻ منجهان اهو معلوم ٿو ٿئي ته آمر واحد جي لفظ جي پڇاڙيءَ ۾ هميشه پيش ـُ يا زير ـِ ٿي اچي [يعني ڪنهن به آمر واحد جي صيغي ۾ سنڌي ٻوليءَ ۾ زبر ـَ ڪڏهن ڪانه هوندي آهي.]

هيٺ ڏنل مصدرن کي جاچي ڏسڻ منجهان معلوم ٿيندو ته پڇاڙيءَ واري 'ڻُ' کان جيڪو اڳيون اکر آهي اهو يا زبر ـَ آهي يا زير ـِ آهي جهڙوڪ سِڪڻُ ۾ 'ڻُ' کان اڳيون اکر زبر ـَ سان آهي ۽ مارِڻُ ۾ 'ڻُ' کان اڳيون اکر زير ـِ سان آهي.

انهيءَ ڪري سنڌيءَ ۾ آمر جي صيغي ناهڻ لاءِ مصدر جي پڇاڙيءَ وارو 'ڻُ' ڪڍي ڇڏڻ ڪانپوءِ جيڪڏهن زبر ـَ هجي ته اها پيش ـُ ۾ بدلائي ويندي جهڙوڪ لِکَڻُ منجهان لِکُ، جاڳَڻُ منجهان جاڳُ، آڏائڻُ منجهان آڏاءُ وغيره ۽ جيڪڏهن 'ڻُ' ڪڍي ڇڏڻ ڪانپوءِ پوئين اکر تي زير ـِ هجي ته اها قائم رهندي جهڙوڪ سَڏِڻُ، سڏِ، مارِڻُ، مارِ، ساراهڻُ، ساراهِ وغيره.

آمر جو جمع

سنڌيءَ ۾ آمر جمع ۾ پيش ـُ پڇاڙيءَ واري آمر واحد کي 'و' ڳنڍڻ سان ۽ زير ـِ پڇاڙيءَ واري آمر واحد کي 'يو' ڳنڍڻ ٺهندو آهي جهڙوڪ:-

www.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

آمر جمع	آمر واحد	مصدر	آمر جمع	آمر واحد	مصدر
سڏيو	سڏ	سڏڻ	لِکو	لِکَ	لکڻ
ماريو	مارِ	مارڻ	جاڳو	جاڳَ	جاڳڻ
ساراهيو	ساراهِ	ساراهڻ	ويهو	ويهَ	ويهڻ
آڪلائيو	آڪلاءِ	آڪلائڻ	آڏامو	آڏامَ	آڏامڻ

آمر حاضر ۽ آمر استقبال (ديرينو)

جڏهن ڪو ڪم ڪنهن کي به فوري يا اتي جو اتي ڪرڻ لاءِ چيو ويندو آهي ته ان کي آمر حاضر جو صيغو ڪري سڏيندا آهن. مٿي ڏنل مثال سڀ آمر حاضر جا مثال آهن. مگر جڏهن ڪو ڪم ڪنهن کي به ٿوري يا گهڻي دير ڪانپوءِ ڪرڻ لاءِ چيو ويندو آهي ته انهيءَ آمر جي صيغي کي آمر ديرينو (آمر استقبال) ڪري سڏيندا آهن.

آمر ديرينه جي بناوت:

سنڌيءَ ۾ آمر ديرينه ٺاهڻ لاءِ آمر حاضر جي صيغي کي 'جِ' يا 'جانءِ' جي نشاني واحد لاءِ ۽ 'جو' جي نشاني جمع لاءِ ڪنديي ويندي آهي [ياد رکڻ گهرجي ته پيش ـُ پڇاڙيءَ واري آمر کي زير ـِ ۾ بدلائي پوءِ آمر ديرينه جي نشاني ڪنديي ويندي آهي] جهڙوڪ:-

لِکَ	لِکِجِ	لِکجانءِ	لِکجو
جاڳَ	جاڳِجِ	جاڳجانءِ	جاڳِجو

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ٻيهه	ٻيهج	ٻيهجانءِ	ٻيهجو
سڏ	سڏج	سڏجانءِ	سڏجو
مار	مارج	مارجانءِ	مارجو
ساراهه	ساراهج	ساراهجانءِ	ساراهجو
آڪلاءِ	آڪلائج	آڪلائجانءِ	آڪلائجو

آمر جي صَرف جو چارٽ

(ـُ پڇاڙيءَ وارو آمر)

آمر حاضر		آمر ديرينه		
واحد	جمع	واحد		جمع
توُن	تو هان	تون		تو هان
ـُ	ـو	ـِ ج	ـِ جانءِ	ـِ جو
آچ	آچو	آچج	آچجانءِ	آچجو
چَر	چرو	چرج	چرجانءِ	چرجو
ٽڪ	ٽڪو	ٽڪج	ٽڪجانءِ	ٽڪجو
چڙهه	چڙهو	چڙهج	چڙهجانءِ	چڙهجو
سنگهه	سنگهو	سنگهج	سنگهجانءِ	سنگهجو
پڇ	پڇو	پڇج	پڇجانءِ	پڇجو

www.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

آمر حاضر		آمر ڏيرينه		
ليٽ	ليٽو	ليٽِج	ليٽجانءِ	ليٽجو
ڪِسڪ	ڪِسڪو	ڪِسڪِج	ڪسڪجانءِ	ڪِسڪجو
ڊوڙ	ڊوڙو	ڊوڙِج	ڊوڙجانءِ	ڊوڙجو
آڏام	آڏامو	آڏامِج	آڏامجانءِ	آڏامجو

(ـِ پڇاڙيءَ وارو آمر)

آمر حاضر		آمر ڏيرينه		
واحد	جمع	واحد		جمع
تون	توهان	تون		توهان
ـِ	يو	ج	جانءِ	جو
جهِٽ	جهٽيو	جهٽِج	جهٽجانءِ	جهٽجو
چم	چميو	چمِج	چمجانءِ	چمجو
چِڪ	چڪيو	چڪِج	چڪجانءِ	چڪجو
ٻوڪ	ٻوڪيو	ٻوڪِج	ٻوڪجانءِ	ٻوڪجو
هَڪل	هڪليو	هڪلِج	هڪلجانءِ	هڪلجو
ڀيٽ	ڀيٽيو	ڀيٽِج	ڀيٽجانءِ	ڀيٽجو
آڻ	آڻيو	آڻِج	آڻجانءِ	آڻجو
ڳهڻاءِ	ڳهڻايو	ڳهڻائِج	ڳهڻائجانءِ	ڳهڻائجو

www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

آمر ديرينه			آمر حاضر	
ٻڌائجو	ٻڌائجانءِ	ٻڌائج	ٻڌائيو	ٻڌاءِ
سنڀالجو	سنڀالجانءِ	سنڀالج	سنڀاليو	سنڀال

فعل جو صَرْف (هلندڙ)

زمان ماضي مطلق

زَمَانُ معنيٰ ”وقت“ ماضي معنيٰ آهي گذري ويل وارو ۽ مطلق جي معنيٰ آهي ڇڙواڳ يا آزاد ڪيل. انهيءَ لحاظ کان زمان ماضي مطلق فعل جو اهو صيغو آهي، جيڪو ڏيکاري ته فعل جي مصدر وارو ڪم گذري ويل واري وقت ۾ ٿي گذريو آهي. مگر انهيءَ گذري ويل واري عرصي جي ڪا پري واري يا ويجهي مقرر ٿيل حد ڪانه آهي. هن زمان جو صيغو سڌو سنئون آمر حاضر واحد جي صيغي منجهان ٺهندو آهي ۽ عام قاعدو اهو آهي ته آمر جي صيغي کي 'يو' جي نشاني ڳنڍي ويندي آهي جهڙوڪ:-

١- لِک — لِکيو
جاڳ — جاڳيو
اُڏام — اُڏاميو
سنگهه — سنگهيو

نوٽ: هن حالت ۾ آمر جي پڇاڙيءَ وارو پيش ـُـ مٽجي زير ـِـ ٿي ويندو آهي.

٢- مار، ماريو، چر، چريو، چِڪ، چِڪيو، سڏ، سڏيو، ٻوڪ، ٻوڪيو، هڪل، هڪليو، ساراهه، ساراهيو، پِيٽ، پِيٽيو، کهڻاءِ، کهڻايو، اڪلاءِ، اڪلايو، سنڀال، سنڀاليو، وغيره وغيره.

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

مگر ياد رکڻ گهرجي ته ماضي مطلق جي صيغن ۾ گهڻا بي قاعدي به آهن، يعني ڪي صيغا آمر حاضر واحد جي پوئين اکر کي يا ته صفا ڪيرائي ڇڏڻ سان يا ان کي ڪنهن ٻئي اکر ۾ بدلائڻ سان ٺها ٿين ٿا. جهڙوڪ:-

اچڻ، آچ، آيو؛ وڃڻ، وڃ، ويو؛ ٿيڻ، ٿي، ٿيو؛ ڀڃڻ، ڀڃ، ڀڳو؛ پوڻ، پئو، پيو؛ ٽپڻ، ٽپ، ٽپو؛ ڏيڻ، ڏي، ڏنو؛ وغيره.

نوٽ (١) مٿين مثالن منجهان اها ڳالهه ثابت ٿئي ٿي ته زمان ماضي مطلق جي ضمير واحد غائب مذڪر واري صيغي جي پڇاڙيءَ ۾ گهٽ ۾ گهٽ 'و' جو هجڻ ضروري آهي.

نوٽ (٢) زير ـِ پڇاڙيءَ واري آمر جي جمع جو صيغو ۽ زمان ماضي مطلق جي ضمير غائب واحد مذڪر وارو صيغو هڪجهڙو ٿئي ٿو رهي جهڙوڪ:

آمر	ماضي
خبردار! پيڙي نه چڪيو.	هن ڌڪو چڪيو.
جلدي خرچ گهٽايو.	هن خرچ گهٽايو.
خبردار! مٿان جانورن کي ماريو.	هن جانور کي ماريو.

بيقاعدي فعل ماضي جا مثال

مصدر	آمر	ماضي مطلق	مصدر	آمر	ماضي مطلق	مصدر	آمر	ماضي مطلق
ٿهڻ	ٿه	ٿٺو	مچڻ	مچ	مٺو	ڦسڻ	ڦس	ڦٿو
آچڻ	آچ	آيو	مرڻ	مر	مئو	ڏجڻ	ڏج	ڏنو
پوڻ	پئو	پيو	وڃڻ	وڃ	وڳو	ڳنهڻ	ڳنه	ڳڌو
چمڻ	چم	چانو	چوڻ	چو	چيو	ڏسڻ	ڏس	ڏٺو

www.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

ڏَهڻ	ڏِهه	ڏِٺو	سَهڻ	سَهه	سَٺو	ڦاسڻ	ڦاسڻ	ڦاٿو
رَڃهڻ	رڃهه	رڌو	لَهڻ	لَهه	لڌو	ڇِڄڻ	ڇِڄ	ڇڳو
ڪَپڻ	ڪَپ	ڪٽو	ڪَڻڻ	ڪَڻ	ڪنيو	ڀِڄهڻ	ڀِڄهه	ڀڳو
لَپڻ	لَپ	لڌو	هَڻڻ	هَڻ	هنيو	چاڙڻ	چاڙ	چاڙتو
ڀَڃڻ	ڀَڃ	ڀَڳو	وَٺڻ	وَٺ	ورتو	وِڃهڻ	وِڃهه	وِڌو
ڀَڃڻ	ڀَڃ	وڳو	رَئڻ	رو	رَنو	ڏِهڻ	ڏي	ڏنو
ڀِڃڻ	ڀِڃ	ڀَڳو	ڪَپڻ	ڪَپ	ڪَتو	نئڻ	نئي	نيو
هڄڻ	هج	هو، هئو	ڪهڻ	ڪهه	ڪٺو	ٽيڻ	ٽي	ٽيو
ڏَهڻ	ڏَهه	ڏڌو	ڌُئڻ	ڌو	ڌوتو			

فعل جو صرف (هلندڙ)

زمانن جو گردان يا ڦيرو

مٿي بيان ٿي چڪو آهي ته اسمن جو صرف يا گردان يا ڦيرو حالتن ۾ ٿيندو آهي (ڏسو صفحه ٦) جهڙيءَ طرح اسم جو لفظ جدا حالتن ۾ جدا جدا صورت ٿو وٺي اهڙيءَ طرح فعل جو لفظ به جدا جدا زمانن ۾ جدا جدا ضميرن سان جدا جدا صورت ٿو وٺي. زمانن جي گردان يا ڦيري جو واسطو هميشه ضمير خالص سان ٿو رهي. جنهن جا مڪمل مثال هي آهن:-

ضمير خالص جا مثال

ضمير متڪلم:

١- مذڪر واحد   مان يا مون.

٢- موَنث ”   مان يا مون.

٣- مذڪر جمع اسان يا اسين.
٤- مونث ” اسان يا اسين.

ضمير حاضر:

٥- مذڪر واحد تون.
٦- مونث ” تون.
٧- مذڪر جمع توهان، اوهان يا توهين، اوهين.
٨- مونث ” توهان، اوهان يا توهين، اوهين.

ضمير غائب:

٩- مذڪر واحد هُو.
١٠- مونث ” هُوءَ.
١١- مذڪر جمع اُهي يا هُو.
١٢- مونث ” اُهي يا هُو.

انهيءَ لحاظ کان زمان ماضي مطلق جو گردان يا ڦيرو هيٺين ريت ٿيندو آهي:-

ضمير	مذڪر		مونث	
	واحد	جمع	واحد	جمع
متڪلم	مان آيس	اسان آياسين	مان آيس	اسان آيونسين
حاضر	تون آئين	توهان آيو	تون آئينءَ	توهان آيو
غائب	هُو آيو	اُهي آيا	هوءَ آئي	اُهي آيون

www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

زمان ماضي مطلق جو صرف ڪبهر يا پورو گردان

(مذڪر ۾)

ضمير متڪلم		ضمير حاضر		ضمير غائب	
واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع
مان	اسان	تون	توهان	هُو	آهي
آيس	آياسين	آئين	آيو	آيو	آيا
ويس	وياسين	وئين	ويو	ويو	ويا
آڻيس	آڻياسين	آڻئين	آڻيو	آڻيو	آڻيا
وڌس	وڌاسين	وڌئين	وڌو	وڌو	وڌا
هيس	هواسين	هئين	هيو	هو، هيو، هئو	هوا، هيا، هئا
ڏٺس	ڏٺاسين	ڏٺين	ڏٺو	ڏٺو	ڏٺا
ڊنس	ڊناسين	ڊنين	ڊنو	ڊنو	ڊنا
ڪليس	ڪلياسين	ڪلئين	ڪليو	ڪليو	ڪليا
رنس	رناسين	رنئين	رنو	رنو	رنا
سمهيس	سمهياسين	سمهئين	سمهيو	سمهيو	سمهيا

(مونث ۾)

آيس	آيونسين	آئين*	آيو	آئي	آيون
ويس	ويونسين	وئين*	ويو	وئي	ويون
وڌس	وڌيونسين	وڌئين*	وڌو	وڌي	وڌيون

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

آٽيس	آٽيو نسين	آٽين ٿ	آٽيو	آٽي	آٽيون
پڪيس	پڪيو نسين	پڪيئن	پڪيو	پڪي	پڪيون
ڏنس	ڏنو نسين	ڏنيئن	ڏنو	ڏني	ڏنيون
رنس	رنيو نسين	رنيئن	رنو	رني	رنيون
ڪليس	ڪليو نسين	ڪليئن	ڪليو	ڪلي	ڪليون
سمهيس	سمهيو نسين	سمهين ٿ	سمهيو	سمهي	سمهيون
هيس	هيو نسين	هئين ٿ	هيو	هئي	هيون

زمان ماضي مطلق جو صرف

(فعل متعدي ۾)

مٿين ٻن چارٽن کي غور ڪري جاچڻ سان معلوم ٿو ٿئي ته آيو، ويو، اٿيو، ويٺو، ڏنو، پڪو، ڪليو، رُنو، سمهيو يا سُتو، ۽ هو، هئو يا هيو جو صيغو سڀني ضميرن ۾ ۽ جدا جدا جنسن ۾ (يعني مذڪر ۽ مونث جي لحاظ کان) جدا جدا صورت ٿو وٺي ۽ آهي جدا صورتون اٽڪل ٻارهن ڪن ٿينديون. جيڪي جدا جدا خانن ۾ چٽيءَ طرح ڏيکاريون ويون آهن.

هن جاءِ تي فعل جي ٻن جدا جدا قسمن جي تميز ڪرڻ نهايت آسان ٿئي ٿي پوي. ياد رکڻ گهرجي ته جنهن فعل جو زمان ماضي مطلق مٿين ٻارهن صيغن ۾ اچي تنهن کي فعل لازمي ڪري ليکبو آهي ۽ ٻيا هيٺيان فعل جن جو زمان ماضي مطلق سڀني ضميرن ۾ ساڳيو ٿو رهي. ان کي فعل متعدي ڪري سڏ يندا آهن جهڙوڪ:-

مان ڏٺو، اسان ڏٺو، تو ڏٺو، توهان ڏٺو، هن ڏٺو، هنن ڏٺو، آنهن ڏٺو.

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

مان ڪاڏو، اسان ڪاڏو؛ تو ڪاڏو، توهان ڪاڏو؛ هُن ڪاڏو، آنهن ڪاڏو.

مان لکيو، اسان لکيو؛ تو لکيو، توهان لکيو؛ هُن لکيو، آنهن لکيو.

نوٽ: فعل متعديءَ جي صرف ۾ اهو پڻ ياد رکڻ گهرجي تہ تُون جو ضمير بدلجي تو ٿو ٿئي ۽ ساڳيءَ طرح هو بدلجي هُن ٿو ٿئي ۽ اُهي بدلجي اُنهن ٿئي ٿو پوي. انهيءَ ڪري ڪنهن بہ فعل جي زمان ماضي مطلق جي صيغي کي هو ۽ هُن لڳائڻ گهرجي. جيڪڏهن اُن سان هو جو ضمير ٿي اچي تہ فعل لازمي سڏبو ۽ جيڪڏهن هُن جو لفظ ٿي اچي تہ فعل متعدي ليکبو. البتہ اها ڳالهہ ضرور ڌيان ۾ رکڻ گهرجي تہ فعل متعدي جي زمان ماضي مطلق ۾ بہ ڪو صرف يا ڦيرو ضرور ايندو آهي جهڙيءَ طرح هيٺين مثالن منجهان معلوم ٿيندو:-

مذڪر		مونث	
واحد	جمع	واحد	جمع
مان هڪ ڏٺو (ڇوڪرو)	مان ڇهہ ڏٺا (ڇوڪرا)	مان هڪ ڏٺي (ڇوڪري)	مان ڇهہ ڏٺيون (ڇوڪريون)
اسان ″ ڏٺو	اسان ″ ڏٺا	اسان ″ ڏٺي	اسان ″ ڏٺيون
تو ″ ڏٺو	تو ″ ڏٺا	تو ″ ڏٺي	تو ″ ڏٺيون
توهان ″ ڏٺو	توهان ″ ڏٺا	توهان ″ ڏٺي	توهان ″ ڏٺيون
هُن ″ ڏٺو	هُن ″ ڏٺا	هُن ″ ڏٺي	هُن ″ ڏٺيون
آنهن ″ ڏٺو	آنهن ″ ڏٺا	آنهن ″ ڏٺي	آنهن ″ ڏٺيون

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

اهڙيءَ طرح ...

مان هڪ ڪيلو ڪاڄو، مان ڪيئي ڪيلا ڪاڄا، مان هڪ نارنگي ڪاڄي، مان نَو نارنگيون ڪاڄيون، مان هڪ خط لکيو، مان ٻه خَطَ لکيا، مان هڪ چٺي لکي، مان چار چٺيون لکيون، مان هڪ هرڻ ماريو، مان ٻه هرڻَ ماريا، مان هڪ هرڻي ماري، مان ٻه هرڻيون ماريون، مان هڪ آنب ورتو، مان آٺ آنب ورتا، مان هڪ انبڙي ورتي، مان آٺ انبڙيون ورتيون، مان هڪ سڏ ٻڌو، مان ست سڏ ٻڌا، مان هڪ رڙ ٻڌي، مان ٻه رڙيون ٻڌيون.

هنن مثالن منجهان معلوم ٿو ٿئي ته فعل متعدي جي زمان ماضي مطلق جي صيغي ۾ تڏهن ئي مٽ سٽ اچي جڏهن جيڪا شيءِ ڏٺي ڏي وڃي يا ڪاڄي ڏي وڃي يا لکي ٿي وڃي يا ماري ٿي وڃي يا ورتي ٿي وڃي يا ٻڌي ٿي وڃي، ان جي (يعني جملي جي مفعول جي) عدد ۽ جنس ۾ ڦيرو ڏنو اچي.

فعل جو صرف (هلندڙ)

(زمان مستقبل)

زَمان معنيٰ 'وقت' ۽ مستقبل معنيٰ 'ايندڙ'. انهيءَ لحاظ کان **زمان مستقبل** فعل جو اهو صيغو آهي، جيڪو ڏيکاري ته فعل جي مصدر وارو ڪم ايندڙ وقت ۾ ٿيڻو آهي. هن **زمان جو** واحد مذڪر غائب وارو صيغو سڏ ۽ سڻون **آمر واحد مذڪر** جي صيغي منجهان 'ندو' يا 'يندو' ڳنڍڻ سان ٺهندو آهي جهڙوڪ :-

لکڻ، لک، لکندو، سڏڻ، سڏ، سڏيندو، ڏکڻ ڏک، ڏکندو وغيره.

www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

زمان مستقبل جو صرف ڪبير يا پورو گردان

(مذڪر ۾)

ضمير متڪلم		ضمير حاضر		ضمير غائب	
واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع
مان	اسان	تون	توهان	هُو	آهي
لکندس	لکنداسين	لکندين	لکندؤ	لکندو	لکندا
هوندس	هونداسين	هوندين	هوندؤ	هوندو	هوندا
بچائيندس	بچائينداسين	بچائيندين	بچائيندؤ	بچائيندو	بچائيندا

(مؤنث ۾)

ضمير متڪلم		ضمير حاضر		ضمير غائب	
لکندس	لکنديونسين	لکندينءَ	لکندؤ	لکندي	لکنديون
جاڳندس	جاڳنديونسين	جاڳندينءَ	جاڳندؤ	جاڳندي	جاڳنديون
هوندس	هونديونسين	هوندينءَ	هوندؤ	هوندي	هونديون

زمان مضارع جو صرف يا گردان

زمان معنيٰ "وقت" مضارع معنيٰ "مشابهت رکندڙ" يا جيڪو هڪ جهڙو هجي." هن لحاظ کان زمان مضارع فعل جو اهو صيغو آهي جيڪو هلندڙ وقت ۽ ايندڙ وقت ٻنهي سان مشابهت رکندڙ هجي يا ٻنهي ۾ ساڳيو ڪم ايندو هجي. مثلاً هڪ لفظ آهي 'وڃي' هي لفظ

www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

هلندڙ وقت توڙي ايندڙ وقت ۾ وڃڻ جي ڪم ڪرڻ جي معنيٰ ڏئي رهيو آهي جهڙوڪ:-

اوهان چئو ته هو هاڻي جو هاڻي وڃي يا اوهان جي مرضي هجي ته هو مهينو کن رکي پوءِ وڃي. هن زمان جو واحد مذڪر غائب وارو صيغو سڌو سنئون آمر جي پويان 'ي' مجهول ڳنڍڻ سان ٺهندو آهي جهڙوڪ:-

ـُ پڇاڙيءَ واري آمر منجهان ـِ پڇاڙيءَ واري آمر منجهان

لکڻ	لِک	لکي	سَڏڻ	سَڏ	سڏي
اچڻ	اَچ	اچي	مارِڻ	مارِ	ماري

زمان مضارع جو صرف ڪبير يا پورو گردان

ضمير متڪلّم		ضمير حاضر		ضمير غائب	
واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع
مان	اسان	تون	توهان	هُو - هوءَ	آهي
لِکان	لِکون	لِکين	لِکو	لِکي	لِکن
وڃان	وڃون	وڃين	وڃو	وڃي	وڃن
سمجهان	سمجهون	سمجهين	سمجهو	سمجهي	سمجهن
سڏيان	سڏيون	سڏين	سڏيو	سڏي	سڏين
ٻڌايان	ٻڌايون	ٻڌائين	ٻڌايو	ٻڌائي	ٻڌائن

www.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

فعل جو صرف (هلندڙ)

زمـان حـال

زمان معنيٰ ”وقت“ ۽ حال معنيٰ ”موجوده يا هلندڙ.“ انهيءَ لحاظ کان زمان حال فعل جو اهو صيغو آهي جيڪو ٻڌائي ته فعل جي مصدر وارو ڪم ”هاڻي موجوده هلندڙ وقت“ ۾ ٿي رهيو آهي. هن زمان جا صيغا زمان مضارع جي صيغن کي مذڪّر لاءِ ٿو يا ٿا ۽ موءنث لاءِ ٿي يا ٿيون جون نشانيون ڳنڍڻ سان ٺهندا آهن جهڙوڪ:-

مصدر	آمر	زمان مضارع	زمان حال مذڪّر	زمان حال موءنث
لکڻ	لِک	لکي	لکي ٿو	لکي ٿي
ڏکڻ	ڏُک	ڏکي	ڏکي ٿو	ڏکي ٿي
سڏڻ	سڏ	سڏي	سڏي ٿو	سڏي ٿي

زمان حال جو صرف ڪبير يا پورو گردان

(مذڪّر ۾)

ضمير متڪلّم		ضمير حاضر		ضمير غائب	
واحد (مان)	جمع (اسان)	واحد (تون)	جمع (توهان)	واحد (هُو)	جمع (آهي)
لکان ٿو	لکون ٿا	لکين ٿو	لکو ٿا	لکي ٿو	لکن ٿا
ماريان ٿو	ماريون ٿا	مارين ٿو	ماريو ٿا	ماري ٿو	مارن ٿا

www.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

(مونث ۾)

لکان ٿي	لکون ٿيون	لکين ٿي	لکو ٿيون	لکي ٿي	لکن ٿيون
ماريان ٿي	ماريون ٿيون	مارين ٿي	ماريو ٿيون	ماري ٿي	مارن ٿيون

فعل جو صرف (هلندڙ)

زمان حال استمراري

”زمان“ معنيٰ وقت، ”حال“ معنيٰ موجوده هلندڙ ۽ ”استمراري“ معنيٰ جيڪو آئينده لاءِ به هلندو هلي يا جاري رهي. انهيءَ لحاظ کان زمان حال استمراري فعل جو اهو صيغو آهي جيڪو ٻڌائي ته فعل جي مصدر وارو ڪم هينئر موجوده وقت ۾ شروع ٿي چڪو آهي ۽ ڪجهه وقت لاءِ ٿيندو رهندو. هن زمان جا صيغا ڪڍهن زمان مضارع جي صيغن کي ته ڪڍهن زمان حال جي صيغن کي مذڪر لاءِ پيو يا پيا ۽ مونث لاءِ پئي يا پيون جون نشانيون ڳنڍڻ سان ٺهندا آهن جهڙوڪ:-

مصدر	امر	مضارع	زمان حال استمراري مذڪر	زمان حال استمراري مونث
لکڻ	لک	لکي	لکي پيو	لکي پئي
			لکي ٿو پيو	لکي ٿي پئي
سڏڻ	سڏ	سڏي	سڏي پيو	سڏي پئي
			سڏي ٿو پيو	سڏي ٿي پئي

www.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

زمان حال اِستمراريءَ جو صرف ڪبير يا پورو گردان

(مذڪر ۾)

ضمير متڪلم	ضمير حاضر	ضمير غائب
واحد ۽ جمع	واحد ۽ جمع	واحد ۽ جمع
لڪان پيو	لڪين پيو	لڪي پيو
لڪان ٿو پيو	لڪين ٿو پيو	لڪي ٿو پيو
لڪون پيا	لڪو پيا	لڪن پيا
لڪون ٿا پيا	لڪو ٿا پيا	لڪن ٿا پيا

(مونث ۾)

ضمير متڪلم	ضمير حاضر	ضمير غائب
لڪان پئي	لڪين پئي	لڪي پئي
لڪان ٿي پئي	لڪين ٿي پئي	لڪي ٿي پئي
لڪون پيون	لڪو پيون	لڪن پيون
لڪون ٿيون پيون	لڪو ٿيون پيون	لڪن ٿيون پيون

فعل جو صرف (هلندڙ)

زمان ماضي شرطيه

”زمان“ معنيٰ وقت، ”ماضي“ معنيٰ گذري وڃڻ وارو؛ ”شرطيه“ معنيٰ شرط وارو. انهيءَ لحاظ کان زمان ماضي شرطيه فعل جو اهو صيغو آهي جيڪو فعل جي مصدر واري ڪم جو گذريل

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

وقت ۾ تي وچن جو شرط ڏيکاري ۽ انهيءَ فعل واري جملي ۾ 'جيڪڏهن' يا 'جيڪر' جو لفظ ضرور استعمال ڪيو ويو هجي.
هن زمان ٺاهڻ لاءِ زمان مضارع جي سڀني صيغن کي 'ها' جي نشاني ڳنڍي ويندي آهي جهڙوڪ:-
مان لکان ها؛ اسين لکون ها؛ تون لکين ها؛ توها لکو ها؛ هُو لکي ها؛ اهي لکن ها؛ وغيره وغيره.
[نوٽ: زمان ماضي شرطيه جو صرف ڪبير مذڪر توڙي موءنث ۾ ساڳيو رهندو آهي.]

زمان ماضي شرطيه جو صرف ڪبير

ضمير متڪلم		ضمير حاضر		ضمير غائب	
واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع
ڏِکان ها	ڏِکون ها	ڏِکين ها	ڏِکو ها	ڏِکي ها	ڏِکن ها
ڀڄان ها	ڀڄون ها	ڀڄين ها	ڀڄو ها	ڀڄي ها	ڀڄن ها
سڏيان ها	سڏيون ها	سڏين ها	سڏيو ها	سڏي ها	سڏن ها

فعل جو صرف يا گردان (هلندڙ)

فعل مُعَاوِن

"مُعَاوِن" جي معنيٰ آهي "مدد ڪندڙ." دنيا جي هر ٻوليءَ ۾ ڪي فعل اهڙا ٿا ٿين جيڪي ٻين مکيه فعلن سان گڏجي جدا جدا زمان ٺاهن. سنڌيءَ ۾ به ڪجهه فعل اهڙا آهن جيڪي ٻين مکيه فعلن سان گڏجي فعل جا جدا جدا زمان ٺاهن. اهڙا فعل معاون

Scanned with CamScanner

سنڌيءَ ۾ پنج آهن جهڙوڪ:- "هئڻ (يا هجڻ)، ٿيڻ، پوڻ، چڪڻ ۽ سگهڻ." ٿيڻ مصدر منجهان "ٿو، ٿا، ٿي، ٿي ۽ ٿيون" جون پنج نشانيون ڪم ايند يون آهن جيڪي زمان مضارع منجهان زمان حال جي ۾ مدد ٿيون ڪن (ڏسو صفحه ٣٦). "پوڻ" مصدر منجهان به "پيو، پيا، پئي، پيون ۽ پيءَ" جون پنج نشانيون ڪم ايند يون آهن جيڪي جدا جدا فعلن منجهان جدا جدا زمانن جي صيغن ٺاهڻ ۾ مدد ٿيون ڪن (ڏسو صفحه ٣٧). باقي هئڻ (يا هجڻ)، چڪڻ ۽ سگهڻ اهڙا فعل آهن جنهن جا جدا جدا زمانن جا صيغا جدا جدا فعلن منجهان جدا جدا زمان ٺاهڻ ۾ مدد ڪندا آهن.

"هُجڻ" يا "هُئڻ" جو زمان حال

ياد رکڻ گهرجي ته "هـئـڻ" مصدر جو زمان حال بـي قاعدي ٿو ٿئي يعني عام قاعدي موجب هئڻ يا هجڻ مصدر جي زمان مضارع کي "ٿو" يا ڪا ٻي نشاني گڏيڻ سان نٿو ٺهي بلڪ هئڻ مصدر جي زمان حال جا صيغا مقرر آهن جيڪي هيٺ ڏجن ٿا ۽ آهي مذڪر توڙي مونث ٻنهي جنسن لاءِ ساڳيا ڪم ايندا آهن جهڙوڪ:-

ضمير	واحد	جمع
متڪلم	مان آهيان	اسين اهيون
حاضر	تون آهين	توهين آهيو
غائب	هـو آهي	آهي آهن

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

"هجڻ" يا "هئڻ" جو زمان ماضي مُطلق

هجڻ يا هئڻ مصدر منجهان ماضي مطلق جا ٽن قسمن جا صيغا نڪرندا آهن جهڙوڪ:- هو، هيو ۽ هئو. اڃا تائين آخرين فيصلو ٿي نه سگهيو آهي ته انهن منجهان ڪهڙو صيغو وڌيڪ صحيح آهي. بهرحال اهي ٽئي صيغا سنڌ جي جدا جدا حصن ۾ ڪم ايندا رهن ٿا ۽ انهن جو پورو گردان هي آهي:-

(مذڪر ۾)

ضمير	واحد	جمع
متڪلم	مان هوس، هيس، هئس	اسين هواسين، هياسين، هئاسين
حاضر	تون هوين، هئين	توهين هيو
غائب	هُو هو، هيو، هئو	اُهي هوا، هيا، هئا

(مونث ۾)

ضمير	واحد	جمع
متڪلم	مان هوس، هيس، هئس	اسين هيونسين
حاضر	تون هئينءَ	توهين هيو
غائب	هوءَ هئي	اُهي هيون

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

"هجڻ" يا "هئڻ" مصدر جو مستقبل

هجڻ يا هئڻ مصدر منجهان زمان مستقبل جا مختلف صيغا آهن جيڪي هيٺ ڏجن ٿا:-

(مذڪّر ۾)

ضمير	واحد		جمع	
متڪلّم	مان	هوندس	اسين	هونداسين
حاضر	تون	هوندين	توهين	هوندو
غائب	هُو	هوندو	اُهي	هوندا

(مونّث ۾)

ضمير	واحد		جمع	
متڪلّم	مان	هوندَس	اسين	هونديونسين
حاضر	تون	هوندينءَ	توهين	هوندوَ
غائب	هُوءَ	هوندي	اُهي	هونديون

هجڻ مصدر جو زمان مضارع (مذڪّر ۽ مونّث گڏ)

ضمير	واحد		جمع	
متڪلّم	مان	هُجان	اسين	هَجون
حاضر	تون	هُجين	توهين	هَجو
غائب	هو يا هُوءَ	هجي	اُهي	هجن

www.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

زمان ماضي قريب

زمان معنيٰ "وقت" ماضي معنيٰ "گذري ويل وارو" ۽ قريب معنيٰ "ويجهو." جڏهن ڪو فعل جو صيغو ڏيکاري ته فعل جي مصدر وارو ڪم ڪنهن ويجهڙي وقت ۾ ختم ٿي چڪو آهي تڏهن انهيءَ فعل جي صيغي کي زمان ماضي قريب جو صيغو ڪري سڏبو آهي. هي صيغو زمان ماضي مطلق جي ضمير غائب واحد واري صيغي جي پويان "هئڻ" مصدر جو زمان حال (آهيان، آهيون، آهين، آهيو، آهي ۽ آهن) ڳنڍڻ سان ٺهندو آهي جهڙوڪ:-

مصدر	امر	ماضي مطلق	ماضي قريب
آچڻ	آچ	آيو	آيو آهي
ڏچڻ	ڏج	ڏنو	ڏنو آهي
بيهڻ	بيهه	بيٺو	بيٺو آهي

زمان ماضي قريب جو صرف ڪبير يا ٻوروگردان

(مذڪر ۾)

آيو آهيان	آيا آهيون	آيو آهين آيو آهي	آيا آهيو آيا آهن
ڏنو آهيان	ڏنا آهيون	ڏنو آهين ڏنو آهي	ڏنا آهيو ڏنا آهن
بيٺو آهيان	بيٺا آهيون	بيٺو آهين بيٺو آهي	بيٺا آهيو بيٺا آهن

www.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

(مونث ۾)

آئي آهيان	آيون آهيون	آئي آهين آئي آهي	آيون آهيو آيون آهن
ڏني آهيان	ڏنيون آهيون	ڏني آهين ڏني آهي	ڏنيون آهيو ڏنيون آهن
ٻيٺي آهيان	ٻيٺيون آهيون	ٻيٺي آهين ٻيٺي آهي	ٻيٺيون آهيو ٻيٺيون آهن

زمان ماضي بعيد

زمان معنيٰ "وقت" ماضي معنيٰ "گذري ويل وارو" ۽ بعيد معنيٰ "پري يا دور." جڏهن ڪو فعل جو صيغو ڏيکاري ته فعل جي مصدر وارو ڪم ڪنهن اڳين زماني ۾ گذري چڪو آهي جيڪو زمانو موجوده زماني کان اڳي يا دور يا بعيد هو تڏهن آهو فعل جو صيغو زمان ماضي بعيد جو صيغو ڪري ليکيو ويندو آهي. هي صيغو ٻه زمان ماضي مطلق جي ضمير غائب واحد واري صيغي جي پويان "هئڻ" مصدر جو زمان ماضي مطلق (هيس، هواسين، هئين، هيو، هو يا هوا) ڪيڻ سان ٺهندو آهي جهڙوڪ:-

مصدر	امر	ماضي مطلق	ماضي بعيد
اچڻ	اچ	آيو	آيو هو
ڏيڻ	ڏي	ڏنو	ڏنو هو
ٻيهڻ	ٻيهه	ٻيٺو	ٻيٺو هو

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

زمان ماضي بعيد جو صرف ڪبير يا پورو گردان

(مذڪّر ۾)

آيو هيس	آيا هواسين	آيو هئين	آيا هيوَ
		آيو هو	آيا هئا
ڊنو هيس	ڊنا هواسين	ڊنو هئين	ڊنا هيوَ
		ڊنو هو	ڊنا هئا
ويٺو هيس	ويٺا هواسين	ويٺو هئين	ويٺا هيوَ
		ويٺو هو	ويٺا هئا

(مونّث ۾)

آئي هيس	آيون هيونسين	آئي هئينءَ	آيون هيوَ
		آئي هئي	آيون هيون
ڊني هيس	ڊنيون هيونسين	ڊني هئينءَ	ڊڙليون هيوَ
		ڊني هئي	ڊنيون هيون
ويٺي هيس	ويٺيون هيونسين	ويٺي هئينءَ	ويٺيون هيوَ
		ويٺي هئي	ويٺيون هيون

زمان ماضي استمراري

زمان معنيٰ "وقت" ماضي معنيٰ "گذري ويل وارو" ۽ استمراري معنيٰ "جاري رهڻ وارو." انهيءَ لحاظ کان زمان ماضي استمراري فعل جو اهو صيغو آهي جيڪو ڏيکاري ته فعل جي مصدر وارو ڪم گذريل وقت ۾ شروع ٿيو هو ۽ اجا پورو ڪونه ٿيو هو يعني جنهن وقت تائين ڳالهه ڪندڙ ڏٺو تنهن وقت تائين اجا اهو ڪم جاري هو. هي صيغو، زمان ماضي مطلق جي ضمير غائب واحد واري صيغي کي "پئي" جي نشاني ڳنڍڻ سان ٺهندو آهي جهڙوڪ:-

مصدر	امر	ماضي مطلق	ماضي استمراري
آچڻ	آچ	آيو	آيو ٿي
وڃڻ	وڃ	ويو	ويو ٿي
ٻيهڻ	ٻيهه	ٻيٺو	ٻيٺو ٿي

زمان ماضي اِستمراريءَ جو صرف ڪبير يا پورو گردان

(مذڪر ۾)

آيس ٿي	آياسين ٿي	آئين ٿي آيو ٿي	آيوَ ٿي آيا ٿي
ويس ٿي	وياسين ٿي	وئين ٿي وِيو ٿي	وِيوَ ٿي ويا ٿي
ويٺس ٿي	ويٺاسين ٿي	ويٺين ٿي ويٺو ٿي	ويٺوَ ٿي ويٺا ٿي

(مونث ۾)

آيس ٿي	آيونسين ٿي	آئينءَ ٿي آئي ٿي	آيوَ ٿي آيون ٿي
ويس ٿي	ويونسين ٿي	وئينءَ ٿي وئي ٿي	ويوَ ٿي ويون ٿي
ويٺس ٿي	ويٺيونسين ٿي	ويٺينءَ ٿي ويٺي ٿي	ويٺوَ ٿي ويٺيون ٿي

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

زمان ماضي مُتشڪّي

زمان معنيٰ "وقت" ماضي معنيٰ "گذري ويل وارو" ۽ متشڪي معنيٰ "جيڪو شڪ ۾ وجهي ڇڏي." انهيءَ لحاظ کان زمان ماضي متشڪي فعل جو اهو صيغو آهي جيڪو گذريل وقت ۾ ڪنهن فعل جي مصدر واري ڪم جي ٿيڻ ۾ شڪ ڏيکاري. هي صيغو زمان ماضي مطلق جي ضمير غائب واحد واري صيغي جي پويان "هئڻ" مصدر جو زمان مستقبل (هوندس، هونداسين، هوندين، هوندَوَ، هوندو، هوندا وغيره) گڏڻ سان ٺهندو آهي جهڙوڪ:-

مصدر	آمر	ماضي مطلق	ماضي متشڪّي
آچڻ	آچ	آيو	آيو هوندو، آيو هجي
وڃڻ	وڃ	ويو	ويو هوندو، ويو هجي
ٻيهڻ	ٻيھ	ٻيٺو	ٻيٺو هوندو، ٻيٺو هجي
وڙهڻ	وڙهه	وڙهيو	وڙهيوهوندو، وڙهيوهجي

زمان ماضي مُتشڪّي جو صرف ڪبير يا پورو گردان

(مذڪّر)

آيو هوندس	آيا هونداسين	آيو هوندين	آيا هوندَوَ
		آيو هوندو	آيا هوندا
ويو هوندس	ويا هونداسين	ويو هوندين	ويا هوندَوَ
		ويو هوندو	ويا هوندا

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ٻيٺو هوندس	ٻيٺا هونداسين	ٻيٺو هوندين	ٻيٺا هوندوَ
		ٻيٺو هوندو	ٻيٺا هوندا
وڙهيو هوندس	وڙهيا هونداسين	وڙهيو هوندين	وڙهيا هوندوَ
		وڙهيو هوندو	وڙهيا هوندا

(مونث ۾)

آئي هوندس	آيون هونديونسين	آئي هوندينءَ	آيون هوندوَ
		آئي هوندي	آيون هونديون
وئي هوندس	ويون هونديونسين	وئي هوندينءَ	ويون هوندوَ
		وئي هوندي	ويون هونديون
ٻيٺي هوندس	ٻيٺيون هونديونسين	ٻيٺي هوندينءَ	ٻيٺيون هوندوَ
		ٻيٺي هوندي	ٻيٺيون هونديون
وڙهي هوندس	وڙهيون هونديونسين	وڙهي هوندينءَ	وڙهيون هوندوَ
		وڙهي هوندي	وڙهيون هونديون

زمان ماضي تمنائي

زمان ” وقت“ ماضي معنيٰ ”گذري ويڻ وارو“ ۽ تمنائي معنيٰ ”تمنا يا آرزو يا خواهش ڏيکارڻ وارو.“ انهيءَ لحاظ کان زمان ماضي تمنائي آهو فعل جو صيغو آهي جيڪو گذريل وقت ۾ ڪنهن فعل جي مصدر واري ڪم جي ٿي وڃڻ جي آرزو يا تمنا ڏيکاري. هي صيغو زمان ماضي مطلق جي ضمير غائب واحد واري صيغي جي پويان ”هجڻ“ مصدر جو زمان مضارع (هجان، هجون، هجين، هجو، هجي، هجن) ڳنڍڻ سان ٺهندو آهي جهڙوڪ:-

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

مصدر	آمر	ماضي مطلق	ماضي تمنائي
آچڻ	آچ	آيو	آيو هجي ها
وڃڻ	وڃ	ويو	ويو هجي ها
ويهڻ	ويهه	ويٺو	ويٺو هجي ها

زمان ماضي تمنائي جو صرف ڪبير يا پورو گردان

(مذڪر ۾)

آيو هجان ها   آيا هجون ها   آيو هجين ها   آيا هجو ها
آيو هجي ها   آيا هجن ها

ويو هجان ها   ويا هجون ها   ويو هجين ها   ويا هجو ها
ويو هجي ها   ويا هجن ها

ويٺو هجان ها   ويٺا هجون ها   ويٺو هجين ها   ويٺا هجو ها
ويٺو هجي ها   ويٺا هجن ها

(مونث ۾)

آئي هجان ها   آيون هجون ها   آئي هجين ها   آيون هجو ها
آئي هجي ها   آيون هجن ها

وئي هجان ها   ويون هجون ها   وئي هجين ها   ويون هجو ها
وئي هجي ها   ويون هجن ها

ويٺي هجان ها   ويٺيون هجون ها   ويٺي هجين ها   ويٺيون هجو ها
ويٺي هجي ها   ويٺيون هجن ها

نوٽ: زمان ماضي تمنائيءَ جي اڳيان "جيڪڏهن" جو لفظ ايندو آهي ته ماضي شرطيه جي به معنيٰ ڏيندو آهي.

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

زمان حال مدامي

زمان معنيٰ ”وقت“ حال معنيٰ ”هلندڙ يا موجوده“ ۽ مدامي معنيٰ ”دائما يا هميشه ٿيندو رهندڙ.“ انهيءَ لحاظ کان زمان حال مدامي فعل جو صيغو آهي جيڪو ڏيکاري ته فعل جي مصدر وارو ڪم ڪوبہ اسم يا ضمير موجوده وقت ۾ بار بار عادت وانگر ڪندو ٿو رهي. انگريزيءَ ۾ ته هن زمان کي سڏيندا ئي موجوده عادت وارو زمان ڪري آهن. هي صيغو زمان مستقبل جي ضمير غائب واحد جي صيغي کي ”هئڻ“ مصدر جو زمان حال (آهيان، آهيون، آهين، آهيو، آهي، آهن) ڳنڍڻ سان ٺهندو آهي جهڙوڪ:-

زمان حال مدامي	زمان مستقبل	آمر	مصدر
ايندو آهي	ايندو	اَچ	آچڻ
ويندو آهي	ويندو	وڃ	وڃڻ

زمان حال مدامي جو صرف ڪبير يا پورو گردان

(مذڪّر ۾)

ايندو آهيان ايندا آهيون ايندو آهين ايندا آهيو
ايندو آهي ايندا آهن

ويندو آهيان ويندا آهيون ويندو آهين ويندا آهيو
ويندو آهي ويندا آهن

www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

(مؤنث ۾)

ايندي آهيان	ايندڀون آهيون	ايندي آهين	ايندڀون آهيو
		ايندي آهي	ايندڀون آهن
ويندي آهيان	ويندڀون آهيون	ويندي آهين	ويندڀون آهيو
		ويندي آهي	ويندڀون آهن

زمان ماضي مدامي

زمان معنيٰ "وقت" ماضي معنيٰ "گذري ويل وارو" ۽ مدامي معنيٰ "دائما يا هميشه ٿيندو رهندڙ." انهيءَ لحاظ کان زمان ماضي مدامي فعل جو اهو صيغو آهي جيڪو ڏيکاري ته فعل جي مصدر وارو ڪم ڪوبه اسم يا ضمير گذريل وقت ۾ بار بار عادت وانگر ڪندو رهندو هو. انگريزيءَ ۾ ته هن زمان کي سڏيندا ئي گذريل عادت وارو زمان ڪري آهن. هي صيغو زمان مستقبل جي ضمير غائب واحد جي صيغي کي "هئڻ" مصدر جو زمان ماضي (هئس، هواسين، هئين، هيو، هو، هوا) ڳنڍڻ سان ٺهندو آهي جهڙوڪ:-

مصدر	آسر	زمان مستقبل	زمان ماضي مدامي
اچڻ	اچ	ايندو	ايندو هو
وڃڻ	وڃ	ويندو	ويندو هو

زمان ماضي مداميءَ جو صرف ڪبير يا پوروگردان

(مذڪر ۾)

ايندو هئس	ايندا هواسين	ايندو هئين	ايندا هيو
		ايندو هو	ايندا هئا

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ويندو هيس	ويندا هواسين	ويندو هئين	ويندا هيوَ
		ويندو هو	ويندا هئا

(مونث ۾)

ايندي هيئَس	اينديون هيونسين	ايندي هئينءَ	ايندي يون هيوَ
		ايندي هئي	ايندي يون هيون
ويندي هيئَس	ويند يون هيونسين	ويندي هئينءَ	ويند يون هيوَ
		ويندي هئي	ويند يون هيون

زمان حال متشڪي

زمان معنيٰ "وقت" حال معنيٰ "هلندڙ يا موجوده" ۽ متشڪي معنيٰ "جيڪو شڪ ۾ وجهي ڇڏي." انهيءَ لحاظ کان زمان حال متشڪي فعل جو اهو صيغو آهي جيڪو هلندڙ وقت ۾ ڪنهن فعل جي مصدر واري ڪم جي ٿيڻ ۾ شڪ ڏيکاريندو هجي. هي صيغو زمان مستقبل جي ضمير غائب واحد واري صيغي جي پويان "هئڻ" مصدر جو زمان مستقبل (هوندس، هونداسين، هوندين، هوندوَ، هوندو ۽ هوندا) ڳنڍڻ سان لهندو آهي جهڙوڪ :-

زمان حال متشڪي	زمان مستقبل	آمر	مصدر
ايندو هوندو	ايندو	آچ	آچڻ
ويندو هوندو	ويندو	وڃ	وڃڻ

زمان حال مشڪي جو صرف ڪبير يا پورو گردان

(مذڪر ۾)

ايندو هوندس	ايندا هونداسين	ايندو هوندين	ايندا هوندوَ
		ايندو هوندو	ايندا هوندا
ويندو هوندس	ويندا هونداسين	ويندو هوندين	ويندا هوندوَ
		ويندو هوندو	ويندا هوندا

(مونث ۾)

ايندي هوندس	اينديون هونديونسين	ايندي هوندينءَ	ايندیون هوندوَ
		ايندي هوندي	ايندیون هونديون
ويندي هوندس	ويندیون هونديونسين	ويندي هوندينءَ	ويندیون هوندوَ
		ويندي هوندي	ويندیون هونديون

زمان حال تمنائي

زمان ”وقت“ حال معنيٰ ”هلندڙ يا موجوده“ ۽ تمنائي معنيٰ ”تمنا يا آرزو يا دل جي خواهش ڏيکارڻ وارو.“ انهيءَ لحاظ کان زمان حال تمنائي اهو فعل جو صيغو آهي جيڪو هلندڙ وقت ۾ ڪنهن فعل جي مصدر واري ڪم جي ٿي پوڻ جي آرزو يا تمنا ڏيکاري. هي صيغو زمان مستقبل جي ضمير غائب واحد واري صيغي جي ”هوندو“ ”هجڻ“ مصدر جو زمان مضارع (هجان، هُجون، هجين، هُجوَ، هجي، هجن) ۽ ’ها‘ ڪنڻ سان ٺهندو آهي جهڙوڪ:-

مصدر	امر	زمان مستقبل	زمان حال تمنائي
آچڻ	آچ	ايندو	ايندو هجي ها
وڃڻ	وڃ	ويندو	ويندو هجي ها

زمان حال تمنائيءَ جو صرف ڪبير يا پوروگردان

(مذڪر ۾)

ايندو هجان ها ايندا هجون ها ايندو هجين ها ايندا هجو ها
ايندو هجي ها ايندا هجن ها

ويندو هجان ها ويندا هجون ها ويندو هجين ها ويندا هجو ها
ويندو هجي ها ويندا هجن ها

(مونث ۾)

ايندي هجان ها ايند يون هجون ها ايندي هجين ها ايند يون هجو ها
ايندي هجي ها ايند يون هجن ها

ويندي هجان ها ويند يون هجون ها ويندي هجين ها ويند يون هجو ها
ويندي هجي ها ويند يون هجن ها

زمان مستقبل استمراري

زمان معنيٰ "وقت" مستقبل معنيٰ "آئنده اچڻ وارو" ۽ استمراري معنيٰ "جاري رهڻ وارو." انهيءَ لحاظ کان زمان مستقبل استمراري اهو فعل جو صيغو آهي جيڪو ايندڙ وقت ۾ فعل جي مصدر واري ڪم

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

جي شروع ٿيڻ جي خبر ڏئي ۽ ان سان گڏ اهو ٻڌائي ته اهو آئنده شروع ٿيڻ وارو ڪم ڪافي عرصي لاءِ جاري رهندو. هي صيغو زمان مستقبل جي صيغن ٻنهي مذڪر لاءِ پيو ۽ پيا ۽ مونث لاءِ پئي ۽ پيون جون نشانيون ڳنڍڻ سان ٺهندو آهي جهڙوڪ:-

مصدر	آمر	زمان مستقبل	زمان مستقبل استمراري
آچڻ	آچ	ايندو	ايندو پيو
وڃڻ	وڃ	ويندو	ويندو پيو

زمان مستقبل استمراري جو صرف ڪبير يا پورو گردان

(مذڪر)

ايندس پيو — ايندا سين پيا — ايندين پيو — ايندو پيا
ايندو پيو — ايندا پيا

ويندس پيو — ويندا سين پيا — ويندين پيو — ويندو پيا
ويندو پيو — ويندا پيا

(مونث)

ايندس پئي — اينديونسين پيون — ايندينءَ پئي — ايندو پيون
ايندي پئي — اينديون پيون

ويندس پئي — ويندیونسين پيون — ويندينءَ پئي — ويندو پيون
ويندي پئي — ويندیون پيون

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

فعل معطوفي

مَعطُوفُ معنيٰ "مليل يا گڏيل." جڏهن ڪنهن فاعل کي گهڻا ڪم ا‍ڳوتار هڪ ٻئي جي پٺيان گڏ ڪرڻا پوندا آهن ته انهيءَ لاءِ فعل جو هڪ نرالو صيغو هوندو آهي جيڪو ڏيکاريندو آهي ته فلاڻو فلاڻو ڪم ڪري پوءِ آخر ۾ ڪو خاص ڪم ڪيو ويو آهي.

مثال طور "احمد صبح جو ننڊ مان اُٿي، هٿ مُنهن صاف ڪري، ناشتو کائي، ڪپڙا بدلائي، سڌو سڪول ويو." هن صورت ۾ "اُٿي، کائي، صاف ڪري، بدلائي" جا صيغا فعل معطوفيءَ جا صيغا ڪري ليکيا آهن.

انهن صيغن جي بناوت منجهان معلوم ٿو ٿئي ته فعل معطوفي جا صيغا "امر" جي صيغي کي 'اِي' يا 'اي' ڳنڍڻ سان ٺاهبا آهن. جيڪڏهن آمر ـُـ پڄاڙيءَ وارو آهي ته 'اِي' جي نشاني ملائي ٿي وڃي؛ جيڪڏهن آمر ـِـ پڄاڙيءَ وارو آهي ته 'اي' جي نشاني ملائي ٿي وڃي. جهڙوڪ:-

اُٿُ، اُٿ، اُٿِي. ڪرِ، ڪر، ڪري.
کائُ، کاءُ، کائِي. بدلائُ، بدلاءِ، بدلائي.

ياد رکڻ گهرجي ته هن صيغي ۾ ٻه نراليون خصوصيتون آهن جيڪي هيٺ ڏجن ٿيون:-

١- پهرين خصوصيت اها آهي ته هن صيغي جي بناوت ۾ ڪو به صرف يا ڦيرو ڪونه ٿو اچي يعني هي صيغو پنهنجي فاعل سان ضمير يا عدد يا جنس ۾ ڦيرو نٿو کائي جهڙوڪ:-

مان، ماني کائي، سمهي پيس. اسين، ماني کائي، سمهي پياسين.
هوءَ، ماني کائي، سمهي پئي. اُهي، ماني کائي، سمهي پيون.

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

٢- ٻي خصوصيّت اها آهي ته هي صيغو هر هڪ زمان جي معنيٰ ڏئي ٿو سگهي جهڙوڪ:-

(الف) زمان ماضي مطلق- مان اڄ صبح جو ننڊ مان اٿيس، هٿ مُنهن ڌوئي، ناشتو ڪائي، سڌو اسڪول ويس (يعني مان اڄ صبح جو ننڊ مان اٿيس، هٿ مُنهن ڌوتم، ناشتو ڪاڌم ۽ پوءِ سڌو سڪول ويس).

(ب) زمان حال مطلق- مان هاڻي جو هاڻي هٿ مُنهن ڌوئي، ماني ڪائي، سڌو اسڪول ٿو وڃان (يعني مان هاڻي جو هاڻي هٿ مُنهن ڌوئان ٿو، ماني کاوان ٿو ۽ پوءِ سڌو سڪول وڃان ٿو).

(ج) زمان مستقبل مطلق- مان سڀاڻي صبح جو ننڊ مان اٿي، هٿ مُنهن ڌوئي، ناشتو ڪائي، سڌو سڪول ويندس (يعني مان سڀاڻي صبح جو ننڊ مان اٿندس، هٿ مُنهن ڌوئيندس، ناشتو ڪائيندس ۽ پوءِ سڌو سڪول ويندس).

هنن مثالن منجهان ڏسجي ٿو ته فعل معطوفي جي صيغي جو زمان حال، زمان ماضي يا زمان مستقبل ۾ هجڻ جو دارومدار ساري جملي جي پڇاڙيءَ واري فعل تي آهي. جيڪڏهن پڇاڙيءَ وارو فعل زمان حال ۾ آهي ته انهيءَ جملي جا سڀ اڳيان معطوفي فعل، زمان حال معطوفيءَ ۾ ليکبا ۽ جيڪڏهن پڇاڙيءَ وارو فعل زمان ماضيءَ ۾ آهي ته سڀ اڳيان معطوفي فعل، زمان ماضي معطوفي ۾ ليکبا ۽ جيڪڏهن پڇاڙيءَ وارو فعل زمان مستقبل ۾ آهي ته انهيءَ صورت ۾ سڀ اڳيان معطوفي فعل زمان مستقبل معطوفيءَ ۾ ليکيا ويندا.

فعل معطوفي ۽ انهن مرڪب مصدرن

هن حد تائين اسان رکيو آهي مصدرن کي ۾ ٻئي آهڙيون آهن جيڪي اڪيليون يا (مُفرَد) آهن يعني آهي فقط هڪ لفظ جون ٺهيل آهن جهڙوڪ:-

آچڻ، ڪائڻ، ڏوئڻ، سنڀالڻ، پڙهائڻ وغيره.

اسان کي هاڻي خيال ڪرڻ گهرجي ته روزمره ڳالهائڻ ۾ اسان مٿي بيان ڪيل فعل معطوفي جي صيغي سان ڪي خاص مصدر ملائي ٻيون اهڙيون نراليون مصدرون ٺاهيندا ۽ ڪم آڻيندا آهيون جيڪي اصلي فعل يا ڪم جو ڍنگ ۽ نمونو صفا ڦيري ڇڏين ٿيون ۽ جيئن ته اهڙيون مصدرون ٻن يا وڌيڪ جدا جدا لفظن جي ملائڻ سان ٺهيون ٿيون تنهن ڪري اهڙين مصدرن کي مرڪب يا گڏيل مصدرون ڪري سڏبو آهي جهڙوڪ:-

لڪڻ منجهان لکي وجهڻ، لکي وٺڻ، لکي ڇڏڻ، لکي ڏيڻ، لکي سگهڻ وغيره.

مارڻ منجهان ماري وجهڻ، ماري ڇڏڻ، ماري سگهڻ وغيره وغيره.

ياد رکڻ گهرجي ته مٿين مثالن ۾ وجهڻ، وٺڻ، ڇڏڻ، ڏيڻ، سگهڻ وغيره جيڪي مصدرون ملايون ويون آهن آهي سڀ مصدرون فعل معاون يا مدد ڪندڙ يا امدادي فعل جون مصدرون آهن جن جو بيان مٿي اچي چڪو آهي. انهن مرڪب مصدرن منجهان لکي سگهڻ واري مرڪب مصدر ياد ڪرڻ ڏاڍي ضروري آهي ڇاڪاڻ ته انهيءَ مصدر کي گرامر ۾ فعل امڪاني جي مصدر جو خاص نالو ڏنو ويو آهي ۽ انهيءَ مرڪب مصدر منجهان جيڪي صيغا ٺهن ٿا تن کي فعل امڪاني جا صيغا ڪري سڏبو آهي جهڙوڪ:-

لکي سگهي ٿو (زمان حال امڪاني) لکي سگهيو (زمان ماضي امڪاني) لکي سگهندو (زمان مستقبل امڪاني) ۽ لکي سگهندو آهي (زمان حال مدامي امڪاني). اهڙيءَ طرح جيڪو به زمان سگهڻ مصدر جو هوندو ان کي اصلي ۽ ذاتي نالي سان گڏ "امڪاني" جو لفظ ضرور ڳنڍيو ويندو آهي. انهيءَ امڪاني فعل جو مختصر نقشو هي آهي:-

لکي سگهي، لکي سگهي ٿو، لکي سگهي ها، لکي سگهي پيو.
لکي سگهيو، لکي سگهيو آهي، لکي سگهيو هو، لکي سگهيو پئي.

لکي سگهندو، لکي سگهندو آهي، لکي سگهندو هو، لکي سگهندو پيو.
لکي سگهيو، لکي سگهيو آهي، لکي سگهيو هو، لکي سگهيو هوندو.

نوٽ: فعل امڪاني جا صيغا ڪنهن به ڪم جي ٿيڻ يا ٿيڻ جي امڪان ڏيکارڻ کان علاوه ساڳي ڪم جي لياقت، قابليت ۽ اجازت وغيره پڻ ڏيکاريندا آهن جهڙوڪ:-

١- احمد هاڻي ايترو قابل ٿي ويو آهي جو انگريزي لکي، پڙهي ۽ ڳالهائي سگهي ٿو.

٢- ڪوبه شاگرد بنا اجازت جي ڪلاس ۾ اچي نٿو سگهي يا ڪلاس ڇڏي نٿو سگهي.

زمان مستقبل ڪامل

ڪامل معنيٰ "پورو." جيڪو فعل جو صيغو ڏيکاري ته اسم مصدر وارو ڏيکاريل ڪم مستقبل يعني ايندڙ زماني ۾ پورو ٿي چڪو هوندو آهي انهيءَ فعل جي صيغي کي "زمان مستقبل ڪامل" جو صيغو ڪري سڏبو آهي. فعل جو هي صيغو فعل معطوفي کي "چڪڻ" مصدر جا زمان مستقبل وارا صيغا ملائڻ سان ٺهندو آهي جهڙوڪ:-

مذڪر	مونث
مان لکي چڪندس	مان لکي چڪندس
اسان لکي چڪنداسين	اسان لکي چڪنديونسين
تون لکي چڪندين	تون لکي چڪندينءَ
توهان لکي چڪندؤ	توهان لکي چڪندؤ
هو لکي چڪندو	هوءَ لکي چڪندي
آهي لکي چڪندا	آهي لکي چڪنديون

www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

فعل اِستمراري

اسان مٿي پڙهي چڪا آهيون تہ ”اِستمراري“ فعل جو اهو صيغو آهي جيڪو ڏيکاري تہ اسم مصدر وارو ڪم شروع ٿي چڪو آهي مگر اڃا پورو نہ ٿيو آهي يعني اهو ڪم اڃا جاري يا استمراري آهي. پوءِ اهو ڪم جيڪڏهن ماضيءَ ۾ شروع ٿي چڪو آهي ۽ اڃا جاري آهي تہ ان کي ماضي اِستمراري سڏبو آهي جهڙوڪ:- ”هن خط لکيو پئي“ هي فعل جو صيغو ڏيکاري ٿو تہ لکڻ جو ڪم گذريل زماني ۾ شروع ٿي چڪو آهي مگر اڃا جاري آهي.

اهڙي طرح جيڪڏهن هلندڙ وقت ۾ ڪو ڪم شروع ٿيندو آهي ۽ جاري رهندو آهي ان کي حال اِستمراري سڏبو آهي جهڙوڪ:- (لکي ٿو پيو) ۽ جيڪڏهن ڪو ڪم ايندڙ وقت ۾ شروع ٿيڻ وارو هوندو آهي ۽ اڳتي لاءِ جاري رهڻ وارو هوندو آهي تہ تہ ان کي مستقبل اِستمراري ڪري سڏبو آهي جهڙوڪ:- ”هو لکندو پيو.“

هاڻي ياد رکڻ گهرجي تہ فعل جا آهي صيغا جيڪي ڪنهن ڪم جي استمراري يا جاري رهڻ جي معنيٰ ڏيکارن انهن جي ٺهڻ جا طريقا پيا بہ گهڻا آهن. هيٺين صيغن کي غور سان پڙهڻ منجهان معلوم ٿيندو تہ آهي صيغا سڀ فعل زمان اِستمراري تا ڏيکارن:-

١- لکي رهيو آهي، لکي رهيو هو، لکي رهيو هوندو، لکي رهي آهي، لکي رهي هئي، لکي رهي هوندي وغيره وغيره.

٢- لکندو رهيو آهي، لکندو رهيو هو، لکندو رهيو پئي، لکندو رهيو هوندو، لکندي رهي آهي، لکندي رهي هئي، لکندي رهي پئي، لکندي رهي هوندي وغيره وغيره.

٣- لکندو رهندو، لکندو رهندو آهي، لکندو رهندو هو، لکندو رهندو پيو، لکندو رهندو هوندو، لکندي رهندي، لکندي رهندي آهي، لکندي رهندي هئي، لکندي رهندي پئي، لکندي رهندي هوندي وغيره وغيره.

www.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

هي سڀ صيغا ڏيکارن ٿا ته انهن جون مصدرون ٻه آهن. هڪ مصدر آهي لکي رهڻ ۽ ٻيو مصدر آهي لکندو رهڻ اهڙيءَ طرح جيڪڏهن ڪنهن به فعل جي ذاتي مصدر جي فعل معطوفي يا زمان مستقبل جي ضمير غائب واحد جي صيغي کي "رهڻ" مصدر ڳنڍي وينديءَ ته فعل استمراريءَ جي مصدر ٺهي پوندي جهڙوڪ:-

١- اچي رهڻ، وڃي رهڻ، ڏسي رهڻ، ڏاهي رهڻ، سنڀالي رهڻ وغيره.

٢- ايندو رهڻ، ويندو رهڻ، ڏسندو رهڻ، ٺهندو رهڻ، سنڀاليندو رهڻ وغيره.

لازمي مصدر منجهان متعدي مصدر ٺاهڻ

اسان مٿي پڙهي چڪا آهيون ته سنڌيءَ ٻوليءَ ۾ ڪي مصدرون فعل لازمي جون هونديون آهن (يعني انهن لاءِ وڌيڪ فاعل جي ضرورت هوندي آهي) جهڙوڪ:- اچڻ، وڃڻ، اٿڻ، ويهڻ، ٻڏڻ، ترڻ، گهمڻ، ڦرڻ وغيره وغيره.

مگر غور ڪرڻ سان معلوم ٿيندو ته انهن لازمي مصدرن جي اکرن ۾ ٿوري ڦير ڦار آڻڻ سان ٻيون اهڙيون مصدرون ٺهي ٿيون پوندي جنهن کي فاعل سان گڏ مفعول جي به ضرورت پئجي ٿي وڃي جهڙوڪ:-

اچڻ منجهان آڻڻ، اٿڻ منجهان اٿارڻ، ويهڻ منجهان ويهارڻ، ٻڏڻ منجهان ٻوڙڻ، ترڻ منجهان تارڻ، گهمڻ منجهان گهمائڻ، ڦرڻ منجهان ڦيرائڻ متعدي مصدرون ٺهي ٿيون پون.

اهڙيءَ طرح لازمي مصدر منجهان متعدي مصدر ٺاهڻ لاءِ سنڌي ٻوليءَ ۾ ڪي قاعدا آهن جيڪي هيٺ ڏجن ٿا:-

١- ڪن ٽن اکرن واري لازمي مصدر جي پهرين اکر کي "الف" وڌيڪ ملائبو ته متعدي مصدر ٺهي پوندي جهڙوڪ:-

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ٻرڻ - ٻارڻ   ترڻ - تارڻ   ٽرڻ - ٽارڻ   ٽهڻ - ٽاهڻ   چٽڻ - چاٽڻ
چڙهڻ - چاڙهڻ   ڊهڻ - ڊاهڻ   ڳرڻ - ڳارڻ   ڳڙڻ - ڳاڙڻ   لڙڻ - لاڙڻ
لهڻ - لاهڻ وغيره وغيره.

٢- ڪن ٻن اکرن واري لازمي مصدر جي پهرين اکر کي "و" وڌيڪ ملائبو ته متعدي مصدر ٿي پوندي جهڙوڪ:-
ٻڏڻ - ٻوڙڻ   ٻڙڻ - ٻوڙڻ   ٽرڻ - ٽورڻ   جڙڻ - جوڙڻ   جهرڻ - جهورڻ
چرڻ - چورڻ   ڏڏڻ - ڏوڏڻ   سرڻ - سورڻ   ڪلڻ - ڪولڻ   لڏڻ - لوڏڻ
مڙڻ - موڙڻ وغيره وغيره.

٣- ڪن ٻن اکرن واري لازمي مصدر جي ٻئي اکر کان پوءِ "الف" ممدوده ۽ "همزه" وڌائڻ سان متعدي مصدر ٿي پوندي آهي جهڙوڪ:-
پچڻ - پچائڻ   تپڻ - تپائڻ   ٻچڻ - ٻچائڻ   نچڻ - نچائڻ   وچڻ - وچائڻ
وڃڻ - وڃڻ   هلڻ - هلائڻ   ڦرڻ - ڦيرائڻ   جهڪڻ - جهڪائڻ   گهمڻ - گهمائڻ
ٽڪڻ - ٽڪائڻ   سڪڻ - سڪائڻ   ڪلڻ - ڪلائڻ   لڪڻ - لڪائڻ
وغيره وغيره.

٤- ڪن ٻن اکرن واري لازمي مصدر جي پهرين اکر اڳيان "ي" مجهول وڌائبي ته متعدي مصدر ٿي پوندي جهڙوڪ:-
ٽڙڻ - ٽيڙڻ   ٽڙڻ - ٽيڙڻ   ڪرڻ - ڪيرڻ   ڪڙڻ - ڪيڙڻ   مڙڻ - ميڙڻ
هرڻ - هيرڻ وغيره وغيره.

٥- ڪن لازمي مصدرن جي آخرين "ڻ" اڳيان "الف" ممدوده ۽ "ر" وڌائڻ سان متعدي مصدرون ٿي پونديون آهن جهڙوڪ:-
اپڙڻ - اپڙارڻ   اڏامڻ - اڏارڻ   ٻهڻ - ٻهارڻ   جيئڻ - جيئارڻ   پيئڻ - پيارڻ
ڊڃڻ - ڊيڃارڻ   ويهڻ - ويهارڻ وغيره.

٦- هيٺين لازمي مصدرن منجهان متعدي مصدرون بي قاعدي ٿينديون آهن يعني انهن جي اکرن ۾ جدا جدا ڦير ڦار آندي ٿي وڃي جنهن لاءِ ڪو خاص قاعدو مقرر نٿو ڪري سگهجي جهڙوڪ:-

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

اڇڻ - آڇڻ   ڄمڻ - ڄڻڻ   رڄهڻ - رڌڻ   لِڄڻ - لهڻ   ڪُسڻ - ڪوهڻ
ڪُسڻ - ڪُهڻ   ڦِسڻ - ڦِهڻ   ڇِڄڻ - ڇِنڻ   وغيره.

مرڪب مصدرون

اسان مٿي معلوم ڪري چڪا آهيون تہ ڪن مصدرن ۾ هڪ کان وڌيڪ لفظ بہ ٿيندا آهن جهڙوڪ:- لڪي چڪڻ، لڪي رهڻ، لڪندو رهڻ، روئي ڏيڻ، ڇٽي وڃڻ وغيره وغيره. اهڙين مصدرن کي عام طرح مرڪّب مصدرون ڪري سڏيو ويندو آهي. سنڌي زبان ۾ انهن مرڪّب مصدرن جا پيا بہ ڪجهہ نمونا آهن جيڪي هيٺين ريت ڏهندا آهن:-

١- اسم جي پٺيان ڪا ذاتي مصدر ڳنڍڻ سان مرڪّب مصدر ٺهي پوندي آهي جهڙوڪ:-

گلا ڪوڻ، چغلي هڻڻ، بانگ ڏيڻ، سبق وٺڻ، شڪست کائڻ، آزمائش وٺڻ، جوش ڏيارڻ، اونده ٿي وڃڻ وغيره وغيره.

٢- صفت جي پٺيان ڪا ذاتي مصدر ڳنڍڻ سان مرڪّب مصدر ٺهي پوندي آهي جهڙوڪ:-

خراب ڪرڻ، گندو ٿيڻ، صفا ڪرڻ، سڌو ڪرڻ، ٺڏو ٿيڻ، گرم ڪرڻ، سجاڳ ٿيڻ، بيوقوف بڻائڻ وغيره وغيره.

٣- ٻہ مفرد مصدرون پاڻ ۾ ملائڻ سان هڪ مرڪّب مصدر ٺهي پوندي آهي جهڙوڪ:-

اٿڻ ويهڻ   گهمڻ ڦرڻ   چوڻ آکڻ   کڄڻ پڄڻ   کلڻ ڳالهائڻ
ڏيڻ وٺڻ   ڏسڻ وائسڻ   کائڻ پيئڻ   روئڻ پٽڻ وغيره وغيره.

ياد رکڻ گهرجي تہ مرڪّب مصدرن منجهان زمانن ٺاهڻ لاءِ گهڻو ڪري رکيو مصدر وارن لفظن ۾ ڦير ڦار ٿيندي آهي. مثلا ٻي لفظ

جيڪڏهن اسم يا صفت هوندو آهي ته هميشه ساڳيو رهندو آهي ۽ جيڪڏهن اهو اسم مصدر هوندو آهي ته اهو اڻ پوري مصدر سان گڏ ڦرندو ايندو آهي جهڙوڪ:-

١- هن ڀانگ ڏني، هن ڀانگ ڏني آهي، هن ڀانگ ڏني هئي وغيره.
٢- هو سجاڳ ٿيو، هو سجاڳ ٿيو آهي، هو سجاڳ ٿيو هو وغيره.
٣- هو اٿي ويهي، گهمي ڦري، نيٺ ٿڪجي پيو.
٤- هو اکي ته ايندو ويندو هو، کلندو ڳالهائيندو هو، ڏيندو وٺندو هو مگر هاڻي ته نڪو اچي نڪو وڃي، نڪو ڪجهي نڪو پڇي، الائي ڇو؟

فعل معروف ۽ فعل مجهول

اسان مٿي پڙهي چڪا آهيون ته فعل لازمي اهو فعل آهي جنهن کي فقط فاعل ٿيندو آهي ۽ فعل متعدي آهو فعل آهي جنهن کي فاعل ۽ مفعول ٻئي ٿيندا آهن. مثال طور ”وڃڻ“ فعل لازميءَ جي مصدر آهي ۽ ”ڪائڻ“ فعل متعدي جي مصدر آهي يعني ”وڃڻ“ جي ڪم پوري ڪرڻ لاءِ فقط هڪ اسم يا ضمير گهرجي جنهن کي فاعل سڏبو آهي ۽ ”ڪائڻ“ جي ڪم پوري ڪرڻ لاءِ گهٽ ۾ گهٽ ٻه اسم يا ٻه ضمير ڪپن. هڪ اسم يا ضمير آهو گهرجي جيڪو ڪائڻ جو ڪم ڪري (يعني فاعل) ۽ ٻيو اسم يا ضمير اهڙو هجي جيڪو ڪاڌو وڃي (يعني مفعول). هاڻي هيٺين جملن کي غور سان پڙهو:-

ڇوڪرو ماني کائي ٿو	ماني کاڄي ٿي
ڇوڪرو انب وڍي ٿو	انب وڍجي ٿو
ڇوڪرو پاڻي هاري ٿو	پاڻي هارجي ٿو

ٿورو غور ڪرڻ سان معلوم ٿيندو ته کائي ٿو، وڍي ٿو ۽ هاري ٿو نڪتل آهن کائڻ، وڍڻ ۽ هارڻ مصدرن منجهان ۽ انهن ٽنهي جملن ۾ کائڻ، وڍڻ ۽ هارڻ جي ڪم ڪرڻ وارو اسم (فاعل)

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

يعني ڇوڪرو ڄڻيءَ طرح ڏنو ويو آهي. انهيءَ ڪري اهڙيون مصدرون جن جي ڪنهن به صيغي ڪم آڻڻ لاءِ جملي جو فاعل ڄڻيءَ طرح معلوم ۽ معروف هجي انهن کي **فعل معروف** ڪري سڏيندا آهن. انهيءَ حساب سان هن حد تائين جيڪي مصدرون اسان مٿي پڙهي آيا آهيون آهي سڀ فعل معروف جون مصدرون آهن.

تنهن کان پوءِ مٿي ڏنل جملن جي ٻئي قطار ۾ ڪاڄي ٿو، وڍجي ٿو ۽ هارجي ٿو اهڙا فعل ٿا ڏسجن جيڪي ڪائڻ، وڍڻ ۽ هارڻ مصدرن جي بدران ڪاڄڻ، وڍجڻ ۽ هارجڻ مصدر منجهان نڪتل آهن. پهرين حالتن ۾ ڪم آهوئي ساڳيو ڪائڻ، وڍڻ ۽ هارڻ جو آهي يعني ٻنهي حالتن ۾ فعل متعدي آهي مگر ڪائي ٿو، وڍي ٿو ۽ هاري ٿو جي حالت ۾ فعل جو ڪندڙ يعني فاعل ڄڻيءَ طرح معلوم آهي (يعني ڇوڪرو) ۽ ٻئي حالت ۾ فاعل جو پتو ئي ڪونهي ته انهن ڪمن ڪرڻ وارو آخر آهي ڪير. انهيءَ ڪري اهڙيون مصدرون جن جي ڪنهن به صيغي ڪم آڻڻ لاءِ جملي جي فاعل جو ڪو به ذڪر نه هجي يعني فاعل ڳجهو يا اڻ ڄاڻايل يا مجهول هجي ته اهڙين مصدرن کي **فعل مجهول** جون مصدرون ڪري سڏبو آهي. انهيءَ لحاظ کان فعل متعدّي جا ٻه قسم ثابت ٿي چڪا هڪ **متعدي معروف** ۽ ٻيو **متعدي مجهول**. هيٺين مثالن منجهان متعدّي معروف ۽ متعدّي مجهول جي بناوت ۾ خاص فرق معلوم ڪرڻ گهرجي:-

معروف	مجهول	معروف	مجهول	معروف	مجهول	معروف	مجهول
لکڻ	لکجڻ	اٿڻ	اٿجڻ	ٻڌڻ	ٻڌجڻ	ڏسڻ	ڏسجڻ
سبڻ	سبجڻ	پرکڻ	پرکجڻ	پيهڻ	پيسجڻ	دسڻ	دسجڻ
چکڻ	چکجڻ	ونڊڻ	ونڊجڻ	مارڻ	مارجڻ	پوکڻ	پوکجڻ
ڌوئڻ	ڌوپڻ	ڏهڻ	ڏپڻ	کهڻ	کسڻ	ڪائڻ	ڪاڄڻ

www.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

فعل مجهول جو صرف

اسان کي معلوم آهي تہ مصدر اهو لفظ آهي جنهن منجهان ڪيئي صيغا نڪرن يا ڦٽن ٿا. مٿي ڏنل فعل متعدي مجهول جي مصدرن منجهان جيڪڏهن امر زمان حال، زمان ماضي، زمان مستقبل ۽ ٻين زمانن وغيره جي صيغن ٺاهڻ جي ڪوشش ڪبي تہ معلوم ٿيندو تہ هرهڪ مصدر منجهان تمام ڪي ٿورا صيغا نڪري ٿا سگهن جهڙوڪ "لکجڻ" منجهان "لکجي ٿو" (زمان حال) ٺهي ٿو سگهي مگر انهيءَ مصدر منجهان زمان ماضي يا زمان مستقبل جا صيغا لکجيو يا لکجندو سنڌيءَ ٻوليءَ ۾ ڪڏهن بہ استعمال ڪونہ ڪيا ويندا آهن. انهيءَ سبب ڪري سنڌيءَ ۾ وري اهڙن فعل متعدي مجهول جي مصدرن منجهان ٻيون مرڪب مصدرون ٺاهي پوءِ انهيءَ مرڪب مصدر جو گردان يا صرف ڪيو ويندو آهي. جهڙوڪ لکجڻ مصدر کي لکجي وڃڻ يا لکيو وڃڻ ۾ مٽايو ويندو آهي ۽ اشتقاقي صيغا سڀ انهن ٺهيل مصدرن منجهان ڪڍيا ويندا آهن جهڙوڪ:-

١- لکجي وڃڻ منجهان:- لکجي ويو لکجي ويا لکجي وئي لکجي ويون وغيره وغيره

لکجي ويندو لکجي ويندا لکجي ويندي

لکجي وينديون وغيره وغيره

٢- لکيو وڃڻ منجهان:- لکيو ويو لکيا ويا لکي وئي لکيون ويون وغيره وغيره

لکيو ويندو لکيا ويندا لکي ويندي

لکيون وينديون وغيره وغيره

مٿين مثالن منجهان معلوم ٿو ٿئي تہ فعل متعدي مجهول جي بناوت سنڌي زبان ۾ ٻن قسمن جي ٿي ٿئي:-

www.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

١- پهرين بناوت اها اٿس ته متعدي معروف واري مصدر کي آخرين ''ڻ'' جي اڳيان ''ج'' جو اکر ملائبو ته وجي جهڙوڪ :- لکڻ منجهان لکجڻ، مارڻ منجهان مارجڻ ۽ پڙهڻ منجهان پڙهجڻ وغيره.

٢- ٻئي بناوت اها اٿس ته مصدر جي وچ وارن اکرن ۾ مٿا سٿا ڪئي ته وجي جهڙوڪ :- ڌوئڻ منجهان ڌوپڻ، ڏهڻ منجهان ڏِجڻ، ڪائڻ منجهان ڪاچڻ وغيره وغيره.

٣- ٽين بناوت جيڪا اسان کي فعل جي پوري صرف يا گردان ۾ ڪم ٿي ڏئي سا اها آهي جيڪا فعل متعدي جي مصدر جو زمان ماضي مطلق تاهي پوءِ ان کي ''وڃڻ'' مصدر ڳنڍي ٿي وڃي جنهن جو ذڪر تازو مٿي اچي چڪو آهي.

بهتر آهي ته فعل مجهول جي هن ٽين نمبر بناوت جي مشق پچائي وڃي :-

فعل معروف	فعل مجهول	صرف يا گردان
مدد ڪرڻ	مدد ڪيو وڃڻ	مدد ڪيو ويو مدد ڪيا ويا مدد ڪئي وئي مدد ڪيون ويون وغيره. مدد ڪيو وڃي ٿو مدد ڪيا وڃن ٿا مدد ڪئي وڃي ٿي مدد ڪيون وڃن ٿيون وغيره. مدد ڪيو ويندو مدد ڪيا ويندا مدد ڪئي ويندي مدد ڪيون ونديون وغيره.
کولڻ	کوليو وڃڻ	کوليو ويو کوليا ويا کولي وئي کوليون ويون وغيره. کوليو وڃي ٿو کوليا وڃن ٿا کولي وڃي ٿي کوليون وڃن ٿيون وغيره.

		کوليو ويندو ڪوليا ويندا ڪولي ويندي ڪوليون ونديون وغيره وغيره.
ڀڳڻ	ڀڳو وڃڻ	ڀڳو ويو ڀڳا ويا ڀڳي وئي ڀڳيون ويون وغيره.
		ڀڳو وڃي ٿو ڀڳا وڃن ٿا ڀڳي وڃي ٿي ڀڳيون وڃن ٿيون وغيره.
		ڀڳو ويندو ڀڳا ويندا ڀڳي ويندي ڀڳيون ونديون وغيره وغيره.

فعل متعدي بالواسطہ

"بالواسطہ" معنيٰ "ٻئي جي واسطي سان يا ٻئي جي ذريعي سان يا ٻئي جي هٿان". هن فعل سمجهڻ لاءِ هيٺيون مصدرون غور سان پڙهڻ گهرجن:-

ٿاهڻ - ٿهرائڻ ڍاهڻ - ڍهرائڻ ڏهڻ - ڏهرائڻ رڌڻ - رڌرائڻ سبڻ - سبرائڻ ڪپڻ - ڪپرائڻ ڪوڙڻ - ڪوڙائڻ کڻڻ - کڻرائڻ سيڙڻ - سيڙائڻ وغيره.

مٿين مصدرن منجهان ڏسجي ٿو ته ٿاهڻ، ڍاهڻ، ڏهڻ وغيره فعل متعدي معروف جون مصدرون آهن ۽ انهن مصدرن کي جيڪڏهن آخرين "ڻ" جي اڳيان ٽي اکر (ر - الف - همزه يعني راءِ) وڌيڪ ملايا ٿا وڃن ته هڪ قسم جون نراليون مصدرون ٺهي ٿيون پون. انهن مصدرن منجهان هرهڪ نئين مصدر ڏيکاري ٿي ته مصدر وارو ڪم فاعل پاڻ ڪونہ ڪندو بلڪ ٻئي کنهن فاعل جي ذريعي يا واسطي سان پورو ڪرائيندو. تنهن ڪري فعل جي اهڙي قسم جي مصدرن کي "فعل متعدي بالواسطہ" جون مصدرون ڪري سڏبو آهي. هن قسم جون وڌيڪ مصدرون معلوم ڪرڻ

www.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

لاءِ مٿين سبقن ۾ ڏنل مصدرن کي ”راءِ“ جي نشاني ملائڻ سان زباني طور مشق پچائڻ گهرجي.

دور

هن گرامر جي ساري مضمون کي غور سان جاچڻ منجهان معلوم ٿيندو ته هن ۾ جيڪي ڪجهه ڏنو ويو آهي اهو رڳو سنڌي ٻوليءَ جي لفظن بابت ڏنل آهي ته اهي ڪيترن ڀاڱن ۾ ورهايل آهن ۽ هرهڪ ڀاڱي جي لفظن جي بناوت يا جوڙجڪ ۾ ڪهڙيون ڦيريون ڦاريون ٿيون ٿين. انهيءَ ڪانسواءِ اسان کي اهو پڻ باخوبي معلوم ٿي چڪو آهي ته لفظن ۾ صرف يا گردان يا ڦيرو ٻن قسمن جو ٿو ٿئي. هڪ ڦيرو آهي حالتن ۾ ۽ ٻيو آهي ضميرن ۾. اسم، ضمير ۽ صفت جو ڦيرو حالتن ۾ ٿو ٿئي ۽ فعل جو ڦيرو ضميرن ۾ ٿو ٿئي ۽ باقي رهيل ڳالهائڻ جي ڀاڱن (جهڙوڪ ظرف، حرف جر، حرف جملو ۽ حرف ندا) جي لفظن ۾ ڪوبه ڦيرو ڪونه ٿو اچي.

هاڻي اسان کي آخر ۾ ياد رکڻ گهرجي ته مصدر منجهان جيڪي به صيغا نڪرن ٿا انهن جو صرف يا گردان ٻن قسمن جو ٿو ٿئي. هڪ صرف صغير (يعني ننڍو يا مختصر ڦيرو) ۽ ٻيو صرف ڪبير (يعني وڏو يا پورو ڦيرو)

١- صرف صغير انهن صيغن جي ميڙ جو نالو آهي جيڪي سڌا سنوان مصدر منجهان ٿا نڪرن يا ڦٽن. انهيءَ لحاظ کان ”سگهڻ“ مصدر منجهان جيڪي صيغا سڌا سنوان نڪرن ٿا جهڙوڪ :- سگهُ، سگهِي، سگهي، سگهيو، سگهيل، سگهندو، سگهندي، سگهندڙ، سگهبو، سگهڻو، انهن سڀني صيغن کي ”سگهڻ“ مصدر جو ”صرف صغير“ ڪري سڏبو آهي.

Scanned with CamScanner

(بهتر آهي ته صرف صغير جي مشق پچائڻ لاءِ هن ڪتاب ۾ ذنل مصدرن منجهان ويهن ٽيهن مصدرن جو زباني طور صرف صغير ٻڌايو وڃي ۽ اڳتي ذهن مصدرن جو صرف صغير لکڻ به گهرجي).

٢- صرف ڪبير وري انهن صيغن جو نالو آهي جيڪي صرف صغير جي هر هڪ صيغي کي جدا جدا نشانيون يا جدا جدا فعل معاون ملائڻ سان ٺهن ٿا جهڙوڪ:-

سڪڻ منجهان سڪو سڪيج سڪجاءِ سڪجو.

سڪي منجهان سڪي سڪن سڪين سڪو سڪان سڪون.

سڪي ٿو سڪن ٿا سڪين ٿو سڪو ٿا سڪان ٿو سڪون ٿا.

سڪي ٿي سڪن ٿيون سڪين ٿي سڪو ٿيون سڪان ٿي سڪون ٿيون.

سڪي پيو سڪن پيا سڪين پيو سڪو پيا سڪان پيو سڪون پيا

سڪي پئي سڪن پيون سڪين پئي سڪو پيون سڪان پئي سڪون پيون

سڪي ها سڪن ها سڪين ها سڪو ها سڪان ها سڪون ها

اهڙي طرح سڪيو ۽ سڪندو منجهان به ڪيترا صيغا ٿا نڪرن جيڪي تفصيل سان بيان ٿي چڪا آهن. هن صرف ڪبير جا مثال هر هڪ زمان جي بيان ۾ تفصيلوار ڏنا ويا آهن.

www.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

فعل جي صرف صغير جو چارٽ

مصدر	لِکَڻُ	آچَڻُ	وَڃَڻُ	ڏِسَڻُ	ڀَوَڻُ
امر	لِکُ	آچُ	وَڃُ	ڏِسُ	ڀَوُ
زمان مضارع	لکي	آچي	وَڃي	ڏِسي	ڀَوي
ماضي معطوفي	لِکِي	آچِي	وَڃِي	ڏِسِي	ڀِٽِي
ماضي مطلق	لِکيو	آيو	وِيو	ڏِٺو	ڀِيو
اسم مفعول	لِکيَلُ	آيَلُ	وِيَلُ	ڏِٺَلُ	ڀِيَلُ
زمان مستقبل	لِکندو	ايندو	ويندو	ڏِسندو	ڀَوندو
اسم حاليه	لِکندي	ايندي	ويندي	ڏِسندي	ڀَوندي
اسم فاعل	لِکندڙُ	ايندڙُ	ويندڙُ	ڏِسندڙُ	ڀوندڙُ
فعل بيفاعل	لِکبو	آچبو	وَڃبو	ڏِسبو	ڀَئبو
مصدر تاکيدي	لِکڻو	آچڻو	وَڃڻو	ڏِسڻو	ڀَوَڻو

فصل جي صرف ڪبير جو چارٽ

(مذڪّر)

ضمير	زمان حال	زمان ماضي	زمان مستقبل
مان	آچان ٿو	آيُس	ايندُس
اسان	آچون ٿا	آياسين	اينداسين
تون	آچين ٿو	آئين	ايندين
توهان	آچو ٿا	آيوَ	ايندوَ
هو	آچي ٿو	آيو	ايندو
اهي	آچنَ ٿا	آيا	ايندا

مونّث

ضمير	زمان حال	زمان ماضي	زمان مستقبل
مان	آچان ٿي	آئيس	ايند س
اسان	آچون ٿيون	آيون سين	ايند يون سين
تون	آچين ٿي	آئينءَ	ايند ينءَ
توهان	آچو ٿيون	آيو	ايند و
هوءَ	آچي ٿي	آئي	ايندي
اهي	آچن ٿيون	آيون	ايند يون

پورو ٿيو.

www.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

TAJ MAHAL PRESS

www.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner